

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

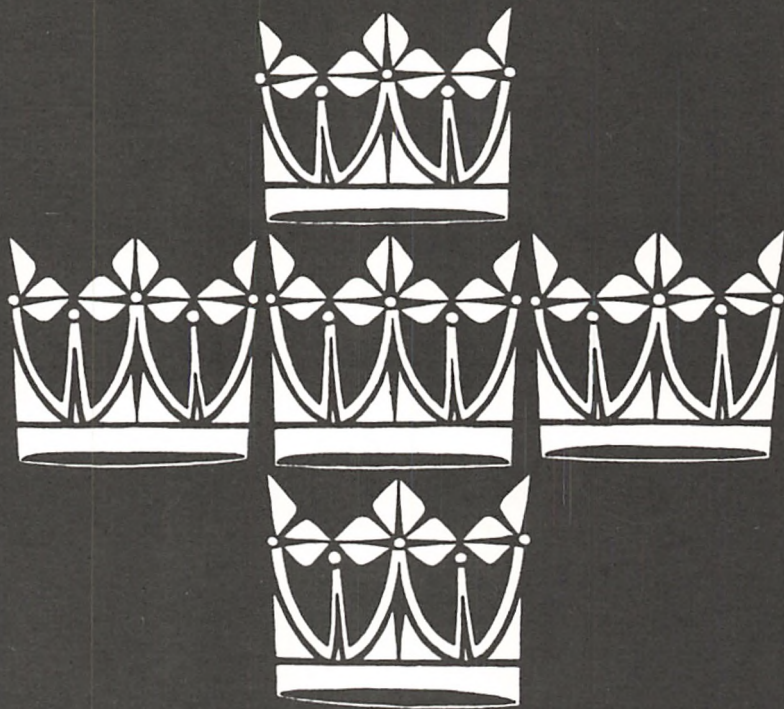
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

Poul Holstein

Slægten Moltkes heraldik137

Henrik Degerman

Willebrandska kabalens heraldik175

Jan Raneke

"... dänischen Leoparden" med svansen mellan benen186

Heraldica varia190

Heraldisk litteratur siden sidst194

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Nordisk publiceringsnævn for humanistiske tidsskrifter, Alfred Goods Fond, Carlsen-Langes Legatstiftelse og Espefonden.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i et eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 1/2 linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). Egentlige artikler skal være forsynet med et kort resume på engelsk, tysk eller fransk.

Noterne markeres med et svævende tal (uden parentes) i brød- eller billedtekst, noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Titlen på de bøger og tidsskrifter, der henvises til, kursiveres eller understreges, og både forfatter, titel og udgivelsessted og -år medtages.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på resumeets sprog.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt og korrekturen foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvingende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatterens navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Artikler modtages helst på diskette sammen med en papirudskrift af manuskriptet. Disketten bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. Teksten skrives uden brug af orddelinger, notefunktion og tabulator ved linjeskift, og der må ikke forekomme en blank linje mellem hvert nyt afsnit. Noterne følger samlet sidst efter teksten. Diskette leveres som WP 5.1, ASCII-format eller MacWrite.

Slægten Moltkes heraldik

Af Poul Holstein

Slægten Moltkes oprindelse

Allerede i anden halvdel af 1200-tallet indtog slægten Moltke en så fremtrædende position i fyrstedømmet Mecklenburg, at den utvivlsomt i lang tid forinden har været bosat her.¹ Ikke alene riddertitlen, der forekommer i slægten fra denne først optræder i kilderne, men også slægtens mange godser og nære forbindelse til det mecklenburgske fyrstehus viser, at den har tilhørt datidens højadel.

Slægten nævnes tidligst med de to brødre, ridderne Friedrich (-1254-1265-) (I, 1) og Johann Moltke (-1255-1270-) (XVIII, 1). Friedrich Moltke optræder 19. september 1254 som vidne i fyrst Jaromar af Rügens forpligtsbrev om tilbagebetaling af 200 mark til Lübeck By og Johann Moltke 5. marts 1255 som vidne, da bisp Rudolf af Schwerin stadfæstede Doberan Klosters rettigheder.² Friedrich Moltke optræder altså i det pommerske område. Johann Moltke i det mecklenburgske. Alligevel må Mecklenburg betragtes som slægtens ældste kendte hjemstavn, da begge brødre i senere dokumenter kun optræder i Mecklenburg, for det meste som vidner hos fyrsterne Johann og Heinrich af Mecklenburg. Hertil kommer, at deres ældste godser synes at have ligget i Mecklenburg. I et ekstrakt fra 1348 oplyses det, at fyrst Borwin af Rostock i 1262 til slægten havde solgt de i området Toitenwinkel beliggende landsbyer Toitendorf, Michelsdorf, Alt- og Neu-Krummendorf, Lubberstorf, Petersdorf, Peez, Nienhagen,

Hinrichsdorf, Goorstorf, Häschenndorf og Dierkow, alle øst for Rostock.³ Køberen må uden tvivl have været Friedrich Moltke (I, 1), da i 1300-tallet kun hans efterkommere skrives til Toitenwinkel.

I 1160 havde hertug Heinrich der Löwe af Sachsen og Bayern underkastet sig det vendiske fyrstedømme Mecklenburg. Syv år senere måtte han dog afstå områderne øst for Schwerin-søen til venderfyrsten Pribislaw, som indførte kristendommen og antog tyske skikke. En egentlig sachsisk indvandring fandt først sted fra begyndelsen af 1200-tallet under Pribislaws søn, fyrst Heinrich Borwin, der afgav store områder til indkaldte sachsere. Efter fyrst Heinrich Borwins død i 1227 deltes Mecklenburg i 1229 mellem hans fire sønnesønner i fyrstedømmerne Mecklenburg, Rostock, Parchim og Werle.

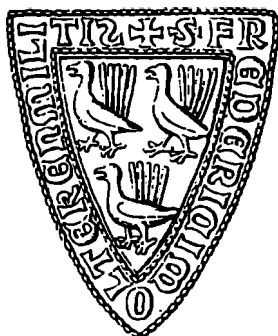
De førende slaviske slægter, som overlevede kolonisationen i 1200-tallet, opgik hurtigt i den indvandrede sachsiske adel. De opgav helt deres slaviske fornavne, med mindre prestigemæssige årsager gjorde sig gældende. Således blev det karakteristiske fornavn Kotimar i den slaviske dynastislægt von Havelberg nedarvet i den ved Müritz-søen i Werle bosatte sachsiske adelsslægt von Retzow, der forekommer tidligst 1270 med fyrsten af Werles marskal, ridderen Kotimar von Retzow.⁴ Slægten von Havelberg kendes fra 1227 med brødrene Johann og Kotimar - med et sachsisk og slavisk fornavn side om side.⁵ Andre mecklenburgske adelsslægter er

Johann Moltke (I, 3). 4. januar 1296. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Georg Moltke (XVIII, 4). 4. januar 1296. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Friedrich Moltke (I, 4). 1. januar 1297.
Tegning (ca. 1780?) i Bregentved Privatarkiv.
Zeichnung (ca. 1780?) im Privatarchiv zu
Bregentved.

Johann Moltke (I, 3). 21. maj 1309. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Conrad Moltke (I, 5). 21. maj 1309. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Friedrich Moltke (I, 7). 21. maj 1309. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Friedrich Moltke (I, 7). 14. november 1313.
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Eberhard Moltke (XVIII, 6). 22. marts 1315. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Vicke Moltke (I, 12). 11. november 1329. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Conrad Moltke (I, 5). 11. juli 1336. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Johann Moltke (I, 15). 11. november 1329. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Johann Moltke (I, 15). 4. februar 1332. -
Foto: Archiv der Hansestadt Rostock. 1996.

Vicke Moltke (XXI, 26). 5. juli 1362. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

Heinrich Moltke (XXI, 32). 10. august 1389. -
Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv,
Schwerin. 1996.

efterviseligt eller utvivlsomt af slavisk oprindelse: Gamm, Pritzbuer, Kabold, Pramule, Stoislof, Dargatz, Dargeslav. Fælles for disse slægtsnavne er, at de ikke er afledt af (antagne) slaviske stednavne, at de er af slavisk oprindelse, og at de ofte er forbundet med slaviske fornavne.⁶

Hos slægten Moltke findes, bortset fra det fra 1200-tallet anvendte Woldemar, ingen slaviske fornavne. Den mecklenburgske historiker Hans Witte antog i en artikel om vendiske til- og efternavne, at navnet Moltke er slavisk og ikke er afledt af et stednavn. Navnet, der i de ældste diplomer skrives Meltiko (1254), Moltike (1255), Moteke (1257), Møteke (1260), Molteko (1262), Moltico (1270) og Molte (1281), henfører han til en hyppigt forekommende slavisk suffiksgruppe med diminutivformerne -ek, -ik og -ke (-ekz, -ikz, -zko). Witte nævner i denne gruppe navne som Balyke, Banathke, Bliseke, Giraneke, Pribeke, Slaueke, Teske m.fl., men trods deres utvivlsomt slaviske oprindelse er de ikke uden problemer. Den mellemnedertyske diminutivendelse er ligeledes -ke.⁷ Navnet Moltke kan altså være dannet på en sådan

måde, at det ikke kan afgøres om det er slavisk eller tysk. Det kan derfor ikke udelukkes, at Moltke er en diminutivform af det sachsiske navn Molt eller Malte, analogt med Wöldike af Wolt eller Walt.

Slægten Moltkes skjoldmærke, tre urhaner, kendes tidligst fra ridderne Johann (-1271-1309-)(I, 3) og Georg Moltkes (-1276-1299-)(XVIII, 4) segl fra 4. januar 1296,⁸ mens hjelmfiguren, seks sceptre hver øverst besat med en påfuglefjer, forekommer tidligst i ridderen Eberhard Moltkes (-1310-1328-)(XVIII, 6) segl fra 22. marts 1315.⁹

Vicke Moltkes (-1339-1409-)(XXI, 26) segl fra 5. juli 1362 har denne hjelmfigur med seks sceptre og fjer, men herudover også en liljekrone på hjelmen.¹⁰ Fra da af forekommer foruden hjelmfiguren ofte en krone på hjelmen, således i ridderen Johann Moltkes (-1345-1398-)(XXI, 31) segl fra 2. februar 1372,¹¹ hvorimod f.eks. hans søn, høvedsmanden, ridder Heinrich Moltke (-1374-1415)(XXI, 32) endnu 10. august 1389 førte hjelmfiguren uden en krone på hjelmen.¹² Kronen er på den tid sjældent i hjelmfigurer i mecklenburgske

Gravsten i Doberan Klosterkirke over ridderen Heinrich Moltke (-1374-1415)(XXI. 32) til Toitendorf og hans hustru Katharina von Bülow (†1432).

Grabstein des Ritters Heinrich Moltke (-1374-1415) auf Toitendorf und seiner Ehefrau Katharina von Bülow (†1432) in der Klosterkirche zu Doberan. - Friedrich Schlie, Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin. Bd. 3. Schwerin 1899.

adelsvåbener. Henviser den til en fortid som vendisk dynastislægt? Eller markerer kronen, at påfugleflerene, et udtryk for fornemhed, er et nådestegn, givet af den mecklenburgske fyrste, som i sin egen hjelmfigur fører påfuglefler? Sceptrene er i sig selv et symbol på kongeværdighed, kongemagt eller herredømme.

I Doberan Klosterkirke ses endnu den pragtfulde gravsten over Heinrich Moltke (XXI, 32) til Toitendorf og hans hustru Katharina von Bülow (†1432). Stenen, der er af sandsten og måler ca. 315 x 200 cm, viser to skikkelser i hver sin gotiske niche. I venstre niche står en harniskklædt ridder holdende et sværd foran sig med sin højre hånd. Skjoldet foran sværdet viser de tre Moltkeske urhaner, mens hjelmfiguren, seks sceptre med påfuglefler op af en liljekrone, er sat på ridderens hjelm. I højre niche ses en kvinde med hænderne samlet til bøn. Hun bærer et hovedlin, og hendes klæder holdes sammen af et spænde ved halsen. Over kvindens hoved er pladsen fyldt ud med et indskriftsbånd med indskriften: O fili dei miserere mei. De fire hjørner viser foroven det Moltkeske og Bülowiske, forned det Bülowiske og Moltkeske skjold.

Indskriften, der slutter sig til de fire våbener i hjørnerne, lyder oversat: I Herrens år 1415, på Mariae fødsel (8. september) døde herr ridder Hinrich Moltke af Toitendorf, denne kirkes ven. Bed for ham. I Herrens år 1432 døde den fromme frue Katharina, herr Hinrich Moltkes ægtehustru, datter af herr Hinrich Kolvenake. Bed for dem.¹³

Ridderen Heinrich Moltke forekommer 1387 og endnu 1394 som hertugelig høvedsmand i Schwaan,¹⁴ og han nævnes 1391-1392 også som pantbesidder af

Schwaan Fogedi med Schwaan Hus, By og Land.¹⁵ Hustruen, Katharina von Bülow, var uden tvivl en datter af ridderen Heinrich von Bülow (-1353-1367-), kaldet Kolvenake eller blot Heinrich Kolvenake.

En af Friedrich Moltkes (I, 1) medvidner 19. september 1254 og 17. marts 1257 og en af Johann Moltkes (XVIII, 1) medvidner 5. marts 1255 og 2. juli 1270 var ridderen Conrad Berkhan.¹⁶ Begge Moltker var desuden vidner 1. juni 1257, da fyrst Johann af Mecklenburg forlænte de af ridderen Conrad Berkhan solgte hufen (et jordmål) og rettigheder i Timmendorf til Johanniter-klosteret i Lübeck.¹⁷ Denne Conrad Berkhan (-1247-1275-, † før 1303) forekommer tidligst 25. april 1247 som vidne i landsbyen Mecklenburg, da fyrst Johann af Mecklenburg forlænte Lübeck Domkapitel med hufen på Poel.¹⁸

Slægten Berkhan førte samme våben som slægten Moltke, tre urhaner, hvilket tidligst fremgår af ridderen Conrad Berkhans segl, anvendt af sønnen, ridder Johann Berkhan (-1303-1316/1324) ved et dokument af 13. januar 1303.¹⁹ Slægten Berkhan førte således, som det fremgår af navnet, Birkhan, urhane, et talende våben. Hjelmfiguren var en urhane, som det ses i væbneren Michael Berkhans (-1390-) segl fra 9. oktober 1390 med tre urhaner i skjoldet.²⁰ Den mecklenburgske genealog Conrad von Pentz angiver (ca. 1770) som hjelmfigur for denne slægt en påfugleflerdusk, der også sås i det Berkhanske våben i koret i Moidentin Kirke (nedrevet i 1755) i Wismar Amt. Tinkturene i skjoldet angives at være sort og sølv.²¹

Kilderne nævner intet om agnatisk slægtskab mellem disse to slægter, men alt taler herfor. Ikke alene er våbenerne

Conrad Berkhan. 13. januar 1303. - Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin. 1996.

Heinrich Berkhan. 15. juni 1347. - Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin. 1996.

identiske, slægten Berkhan anvendte i 1200- og 1300-tallet samme fornavne som Moltkerne: Conrad, Johann, Eberhard, Heinrich og Friedrich (Vicke).²³

De to slægter var i begyndelsen af 1300-tallet bosat i området omkring Kröpelin og Neubukow. Ridderen Johann Berkhan (-1303-1316/1324) havde således haft rettigheder i Neu Garz ved Neubukow, hvilket 13. januar 1303 bevidnedes af hans bror, væbneren Raven Berkhan (-1303-1320-) samt af væbneren Eberhard Berkhan (-1292-1307-), der var høvedsmand i Doberan.²³ 1. juli 1316 skrives Johann Berkhan (-1303-1316/1324) til Bukow, da han vidnede med bl.a. Vicke Moltke (-1302-1316/1318)(I, 7).²⁴ 11. september 1323 skrives en Friedrich Moltke (-1323-) (XXI, 9) også til Bukow.²⁵

Udover Bukow ejede de to slægter andre godser i fællesskab. 24. juni 1359 havde brødrene, ridderne Johann (-1348-1364/1370)(I, 32) og Vicke Moltke (-1348-1392-)(I, 33) rettigheder i Glasow, fem km sydøst for Teterow.²⁶ 24. august 1386 og frem til ca. 1489 sad slægten Berkhan på det samme gods.²⁷ 27. marts

1362 solgte Berthold Berkhans (†før 1362) enke Kerstina og deres børn Berthold (-1362-), Heinrich (-1362-) og Benedicta Berkhan (-1362-) i Laage deres gods i Krons-kamp til de nævnte Johann (I, 32) og Vicke Moltke (I, 33) til Strietfeld, og samme dag solgte de tre børn med modernens samtykke også deres fædrene arv i Krons-kamp til de samme Moltker.²⁸ Johann Moltke (I, 32) havde i forvejen rettigheder i Krons-kamp, 5. februar 1360 havde han af Vicke Moltke (-1360-1392/1398) (XXI, 14) til Krons-kamp modtaget 10 hufen i Krons-kamp som pant.²⁹

Herudover optræder medlemmer af de to slægter sammen som vidner i 1300-tallet. 6. juli 1307 vidnede nævnte Eberhard Berkhan med ridderen Eberhard Moltke (-1266-1309/1310)(XVIII, 3).³⁰ Fyrst Heinrich af Mecklenburg forkyndte i maj 1324, at Walburgis Berkhan (-1324-) havde afstået en hufe i Neu Garz til Doberan Kloster, som hendes afdøde mand, ridderen Johann Berkhan (-1303-1316/1324) havde anvist hævelser af til klosteret; blandt vidnerne ses ridderen Conrad

Burchard Berkhan. 2. marts 1349. - Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin. 1996.

Moltke (-1283-1337/1344) (I, 5) og Conrad Moltke (-1324-1347-)(XVIII, 8?).³¹ Et af vidnerne ved Vicke Moltkes (-1310-1357/1361)(I, 12) og Johann Moltkes (XXI, 31) salg 15. juni 1347 af Pepelow var Heinrich Berkhan (-1324-1347-) til Ravensberg.³² Eberhard Berkhan (-1357-1359-) var 20. marts 1357 vidne på Moltkernes stærke borg Strietfeld (ca. 10 km sydøst for Tessin), da Nicolaus von Kaland, efter Johann Moltkes (I, 32) råd, solgte en gård med to hufen i Vippernitz til Dargun Kloster, ligeledes 28. september 1359, da væbneren Detlev Busche forkyndte dommen om, at Vicke Moltke (I, 33) med rette havde beskyldt bønder under Ribnitz Kloster for hestetyveri.³³ Da Johann Moltke (-1365-1374-)(XXI, 50) til Raden 4. november 1365 i Laage som væbner og arving til afdøde Henning Pramule efter dennes testamente stiftede et vikari i Wattmanshagen Kirke, skete det efter råd fra Berthold Berkhan (-1362-1365-), Eberhard Moltke (-1365-) og Heinrich Pramule.³⁴

Slægten Berkhan uddøde i Mecklenburg 1530-1532 med Jacob Berkhan til Zehlen-

dorf.³⁵ Ridderen Conrad Berkhan (-1314-1324-) og en væbner Johann Berkhan (-1314-1329-) bosatte sig i fyrstedømmet Rügen, hvor de tidligst forekommer 16. maj 1314 som vidner ved salget af en mølle i Tribohm.³⁶ Endnu 1401 forekommer en væbner Berkhan på Rügen.³⁷

De to slægter må have været bosat i Mecklenburg lang tid før deres første optræden i 1247 og 1254. Conrad Berkhan (-1247-1275-) var næppe en bror til brødrene Friedrich (-1254-1265-)(I, 1) og Johann Moltke (-1255-1270-)(XVIII, 1), og deres fælles forfader på fædrene side kan tidligst mødes i en farfar, der må have levet ca. 1200.

Slægten Berkhan bidrager ikke til en opklaring om en slavisk eller sachsisk oprindelse. Hvis slægtsnavnet havde været slavisk for urhane og våbenet samtidig et talende våben, ville der ikke være nogen tvivl. Den uddøde mecklenburgske uradelsslægt Rieben, kendt siden 1237 med ridderen Heinrich Rieben, førte således en fisk i sit våben, kendt fra 1334.³⁸ Slægtsnavnet er slavisk og kommer af *riba*, der betyder fisk. Slægten førte altså et slavisk talende våben og er derfor af slavisk oprindelse. Det kan dog ikke udelukkes, at slægten Berkhan trods en eventuel slavisk oprindelse som følge af kolonisationen ændrede det slaviske navn for urhane til den tyske form, Berkhan, eller, i mangel af et slavisk tilnavn, fik et tysk talende våben.

Våbenmotivet, de tre urhaner, kan også antyde en mulig slavisk oprindelse. Slaviske slægter har ofte hentet motiv til deres våben fra dyre- og planteriget eller fra en hedensk mytologi, jævnfør slægten Rieben eller slægten Blixen, der fører en sol

med stråler i skjoldet, hvorimod sachsiske slægter ofte har valgt motiver, krigerske attributter eller kristne symboler, der ikke forekommer i de ældste slaviske våbener.

Slægten Berkhan's talende våben viser, at det er urhaner og ikke tjurhaner eller andre fugle, slægten Moltke senest i første halvdel af 1200-tallet valgte som motiv i sit skjold. Slægten Moltke differentierede næppe sit våben ved at føre tre tjurhaner i skjoldet, idet begge slægters tre haner gives ens i de ældste bevarede segl.

Da overhofmarskal hos kong Frederik V. Adam Gottlob Moltke (1710-1792)(XI, 1) i 1750 blev ophøjet til greve af Bregentved, blasoneredes skjoldmærket i patentet som "søfugle" eller "Moltker".³⁹ På det tidspunkt synes kendskabet til hvilken fugl, der var i våbenet, at være gået tabt i Danmark, medmindre en søfugl var synonymt med en urfugl. I de mecklenburgske stamtavler fra samme tid kaldes fuglen urhane.

Der kendes endnu en slægt, som må antages at være agnatisk beslægtet med Moltkerne og Berkhanerne. Det er slægten von Karin, som i sit skjold førte tre "fugle", kun kendt fra et eneste segl fra 1462. Hjelmfiguren kendes ikke. Slægten, som har navn efter Alt Karin, 5 km sydøst for Neubukow, forekommer tidligst som vasaller hos fyrsterne af Werle. Først med fyrst Nicolaus af Werles marskal, ridderen Adam von Karin (-1263-1285-). Han optræder kun én gang med slægtsnavn, ca. 1274, da han med ridderen Johann von Karin (-ca. 1274-) borgede for fyrsterne Nicolaus, Heinrich og Johann af Werle - blandt medlovere ses ridderen Conrad Berkhan.⁴⁰ Hos de samme fyrster af Werle

var også væbneren Georg von Karin (-1273-1287-), der 6. marts 1287 som hovedsmand i Schwaan blandt andre vidnede med broderen, hovedsmand i Penzlin Lambert von Karin (-1273-1287-) og ridderen Johann Moltke (1, 3).⁴¹ Alt Karin var på det tidspunkt et werlesk len, og det forklarer slægten von Karins tilknytning til fyrsterne af Werle.⁴²

Herefter forekommer slægten først et stykke ind i 1300-tallet. Werner von Karin (-1338-) var medlover 3. november 1338 i Wismar ved brødrene Heinrich og Conrad von Levetzows salg af landsbyen Bantow til Timme von Gutow.⁴³ 20. januar 1383 solgte væbnerne Marquard (-1383-1385-), Claus (-1383-1386-) og Martin von Karin (-1383-1386-) deres gård i (Alt) Karin til ridderen Heidenreich von Bibow. I salgsdokumentet nævnes, at Alt Karin havde tilhørt deres far og forfædre.⁴⁴ 28. februar 1385 solgte Hans von Karin (-1385-), søn af Henneke von Karin, sin gård i Alt Karin med møllen, fiskeriet, skove, vand, enge og andet til samme Heidenreich von Bibow.⁴⁵ 14. august 1385 solgte Martin von Karin (-1383-1386-) i Wismar sin andel af møllen i Alt Karin til Heidenreich von Bibow; som vidner optrådte de to fætre Marquard (-1383-1886-) og Claus von Karin (-1383-1385-).⁴⁶ Og 8. april 1386 solgte Martin von Karin (-1383-1386-) sin gård med tilbehør i (Alt) Karin til Heidenreich von Bibow; som medlovere optrådte sønnen Marquard (-1386-) og fætteren Claus von Karin (-1383-1386-).⁴⁷

Alt Karin må på et tidspunkt være kommet tilbage til slægten von Karin. Hans von Karin (-1431-) var bosat på Karin, da han 24. november 1431 vidnede ved Rei-

Detwig von Karin. 13. december 1462. - Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin. 1996.

mar von Averbergs salg af en rente af Steinhagen.⁴⁸ 13. december 1462 solgte væbneren Detwig von Karin (-1462-) til Alt Karin, bosat i Bützow, sit arvegods i Alt Karin for 1.400 mark lybsk til brødrene Hardenack og Wipert von Bibow til Eikhof og Westenbrügge. Detwig von Karin beseglede med de tre fugle i sit skjold.⁴⁹ Slægten uddøde måske ikke lang tid efter, da senere medlemmer ikke er fundet i kildematerialet.

Ved salget af Bantow 3. november 1338 deltog foruden Werner von Karin som medlover også de to brødre Heinrich Berkhan (-1338-1343-) til Zarfzow og Vicke Berkhan (-1338-1343-) samt Heinrich Berkhan (-1324-1347-) til Ravensberg, begge kun 6-7 km vest for Alt Karin.⁵⁰ Vicke Berkhan (-1365-1370-) forkyndte 24. februar 1369, at han og hans fætre havde modtaget godset og gården i Ravensberg, Zarfzow og Wendisch Zarfzow som len af biskoppen af Schwerin, akkurat som deres forfædre.⁵¹

Werner Berkhan (-1383-) til Ravensberg var en af medloverne ved salget af Alt Karin 20. januar 1383.⁵² Godserne Alt Karin, Ravensberg og Zarfzow lå i samme område som nogle af de ældste Moltkeske godser, bl.a. Kirch Mulsow, Wustrow, Russow, Detershagen, Bukow, Boldenshagen og Westenbrügge. De tre slægters oprindelse skal derfor uden tvivl søges i landskabet mellem Rostock og Wismar, hvor de ovennævnte godser befinder sig. Mere nøjagtigt i området øst og sydøst for Neubukow, hvor en fælles stamfar i begyndelsen af 1200-tallet må have siddet på en række gårde, der siden gik i arv til hans agnatiske descendens med forskellige tilnavne. Dette synes bekræftet af slægten Berkhans ud-sagn fra 1369 og slægten von Karins ud-sagn fra 1383 om, at Ravensberg, Zarfzow og Alt Karin havde tilhørt deres forfædre.

Ved at kombinere de genealogiske, heraldiske og topografiske oplysninger fra 1200- og 1300-tallet er det muligt at bestemme slægterne Moltkes, Berkhans og von Karins fælles oprindelse i et bestemt område og det nærmere indhold i disse slægters våben. De bevarede kilder giver ganske vist ikke noget bevis for en fælles stamfar for de tre slægter. Ligheden i disse slægters våben, de tre urhaner, er dog et temmelig sikkert tegn på agnatisk slægtskab, som bekræftes af navneskikken og fælles besiddelser i de ældste led.

Slægtens slaviske eller sachsiske oprindelse kan derimod endnu ikke fastslås med sikkerhed. En mere indgående undersøgelse af de slaviske bosættelser, ældste stednavne, politiske forhold og den tyske kolonisation i det nordlige Mecklenburg kan måske opklare dette problem i slægten's historie.

Slægten Moltkes våben: skjold, hjelmfigur og tinkturer

Slægtens skjold med de tre urhaner kendes som nævnt tidligst fra 1296. De opretstående halefjer, der ses i de ældste segl, er mere karakteristisk for tjurhanen end for urhanen, hvis halefjer er lyreformede, men skal ud fra fortolkningen af slægten Berkhans navn og våben opfattes som en stilistisk udformning. Hjelmfiguren forekommer som anført tidligst i ridderen Eberhard Moltkes (XVII, 6) segl fra 1315. Det er et såkaldt hjelmsegel, der kun viser hjelmfiguren, seks sceptre hver øverst besat med en påfuglefjer.

Tinkturerne i det Moltkeske skjold kendes allerede fra 1300-tallet. I Toitenwinkel Kirke ved Rostock ses på østvæggen i koret på højre side af vinduet det store og prægtige Moltkeske skjold, i sølv tre sorte urhaner, og på venstre side en tøndehjelm med hjelmklæde og hjelmfiguren, seks guld sceptre hver øverst besat med en hvid påfuglefjer. Hver del er ca. 100 x 100 cm. Våbenet er malet ca. 1380-1400 og utvivlsomt skænket kirken af ridderen Johann Moltke (XXI, 31) til Toitenwinkel eller hans søn høvedsmanden, ridder Heinrich Moltke (XXI, 32) til Toitenwinkel.⁵⁴ Våbenet regnes for samtidig med de vidunderlige kalkmalerier i koret, med scener fra det gamle og nye testamente.

I Førslev Kirke i Øster Flakkebjerg Herred er det Moltkeske skjold bevaret på den østre kappe i korhvælvet, men her i guld tre sorte urhaner. Til højre for dette våben er slægten Finkenows våben (skrådelt fra dekster, 1. felt skaktavlet af guld og sølv, 2. felt rødt) og til venstre slægten Markmands våben (i blåt fem sølv liljer, 3, 2) anbragt, de to første symmetrisk i østkap-

pen, det sidste i sydkappen.⁵⁴ Efter stilen er våbenerne fra 1380'erne, og de må være stiftet af de i nabolaget bosatte Niels Jakobsen Ruser (Finkenow)(†1386), først kannik i Roskilde, men 1381 udnævnt til ærkebiskop i Trondhjem, Vicke Moltke og Iven Markmand til Harrestedgård i Hyllinge Sogn. Høvedsmanden, ridder Vicke Moltke (-1369-1391-)(XVIII, 17) skrives 1370-1391 til det nærliggende Kyse i Vallensved Sogn, hvor han havde en hovedgård.⁵⁵

Toitenwinkel Kirke. Kirkerummet set mod øst. Slægten Moltkes våben er anbragt på korvæggen, i højre side skjoldet, i venstre side hjelmfiguren. Ca. 1380-1400.

Die Kirche zu Toitenwinkel, Kirchenraum gegen Osten. An der Ostwand des Chores befindet sich das Moltkesche Wappen, rechts der Schild, links die Helmzier. Ca. 1380-1400. - Foto: Henrik greve Moltke. 1993.

Det Moltkeske skjold i Toitenwinkel Kirke.
Der Moltkesche Schild in der Kirche zu Toitenwinkel. - Foto: Henrik greve Moltke. 1993.

Den Moltkeske hjelmskjold i Toitenwinkel Kirke.
Die Moltkesche Helmszier in der Kirche zu Toitenwinkel. - Foto: Henrik greve Moltke. 1993.

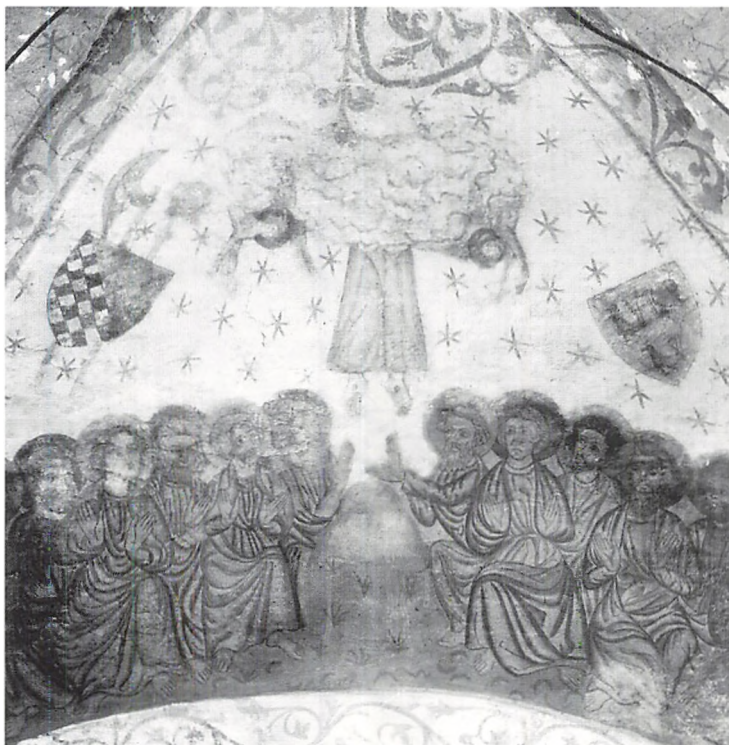
Slægtens tyske linjer har imidlertid altid ført de tre sorte urhaner i sølv. I Danmark forekommer urhanerne i guld i de Moltkeske våbener fra 1750 (greve Moltke af Bregentved og grevskabet Bregentved), 1828 (baron af Moltke-Rosencrantz) og 1843 (greve Moltke-Huitfeldt). 1750-våbenet er uden tvivl årsag til den i Danmark rådende opfattelse om et guld felt, også i stamvåbenet. Det Moltkeske våben i Førslev Kirke var i en slet tilstand, da det blev fremdraget i 1886-1887.⁵⁶ Ved restaureringen i 1892 blev feltet bag de tre urhaner fejlagtigt malet op med guld i stedet for sølv.

Det Moltkeske våben kendes også fra bevarede gravsten allerede fra 1300-tallet. I Keldby Kirke på Møn findes en gravsten over ridderen Johann (Henneke) Moltke til Wargentin (-1305-1326)(I, 8), hustruen Elsabe NN (†1355) og Christina Moltke (†1347)(I, 19), uden tvivl deres datter. Gravstenen, som efter Resens Atlas blev flyttet til Keldby Kirke fra det nu ned-

brudte Spejlsby Skt. Jørgens Kapel, er formentlig lagt af den danske høvedsmand, gælker, rigsråd og gesandt, ridderen Vicke Moltke (-1351-1371-)(XVIII, 12) til Møn, Christina Moltkes ægtefælle. Stenen, 268 x 169 cm, er af gullandsk (?) kalksten. I tre gotiske nicher ses til venstre en mand i en lang kjole med hænderne samlet i bøn og fødderne på en løve. I midterste niche ses en kvinde med hovedklæde og hænderne i bøn, og i nichen til højre ligeledes en kvinde, som bærer et stort hovedsæt og har hænderne samlet til bøn.

Over de spinkle kølbuer ses i venstre side (over Johann Moltke) en hjelm med slægtens hjelmskjold, de seks sceptre hver øverst besat med en påfuglefløj, i højre side (over Christina Moltke) slægtens skjold, de tre urhaner.

Indskriften, der slutter sig til små hjørnecirkler med evangelisttegn, lyder oversat: I Herrens år 1326 på Franciscus' dag (4. oktober) døde hr. Henning Moltke ridder og 55 på Marie Bebudelsesdag (28.

Det Moltkeske skjold i Forslev Kirke. Ca. 1381-1386.
Der Moltkesche Schild in der Kirche zu Forslev. Ca. 1381-1386. - Foto: Knud Steffensen, Nationalmuseet, København. 1972.

marts) fru Elsabe hans hustru, og 47 døde fru Christina hr. Vicke Moltkes hustru.⁵⁷

I Doberan Klosterkirke er der også bevaret en gravsten over ridderen Johann Moltke til Neukirchen (-1361-1391)(XX, 2) og hans hustruer Margareta von Reventlow (†1388) og Adelheid Küle. Stenen viser i gotiske nicher to skikkelser, til venstre en ridder i harnisk med begge hænder holdende et sværd foran sig samt det Moltkeske skjold med de tre urhaner, og til højre en kvinde med hænderne i bøn.

Indskriften lyder oversat: I Herrens år 1391 på Laurentius' dag (10. august) døde Johann Moltke af Neukirchen. I Herrens år 1388, på fredagen før Michaelis (25. september) døde Margareta Reventlow. Senere blev tilføjet: og Alheid Kulen, hans hustruer.⁵⁸ Mere plads blev der ikke til den anden hustru, som kun i kort tid (1388-1391) var gift med Johann Moltke.

Johann Moltke forekommer tidligst 2. maj 1361 i Rostock, da hertug Albrecht af Mecklenburg bekræftede Johann Moltkes (XXI, 31) salg af Toitenwinkel til Rostock

Gravsten i Keldby Kirke, tidligere i Spejlsby Skt. Jørgens Kapel over ridderen Johann (Henneke) Moltke (-1305-1326)(I, 8) til Wargentin, hustruen Elsabe NN (†1355) og datteren Christina Moltke (†1347)(I, 19).

Grabstein in der Kirche zu Keldby (früher in der St. Jürgens Kapelle zu Spejlsby in Mön) des Ritters Johann (Henneke) Moltke (-1305-1326) auf Wargentin und seiner Ehefrau Elsabe NN (†1355) und der Tochter Christina Moltke (†1347). - J.B. Löffler, Danske Gravstene fra Middelalderen. Kbh. 1889.

By, hvor han som lensfætter indvilligede i salget.” 29. april 1368 forlenede hertug Albrecht af Mecklenburg ham og hans brødre (uden fornavne) med den højeste ret og bedden i landsbyen og gården i Ncukirchen i Schwaan Amt.⁶¹ Han optræder kun sjældent i dokumenterne og synes altså ikke at have spillet nogen betydelig politisk rolle.

Hans første hustru tilhørte slægten von Reventlow, hvis mecklenburgske stamsæde Ziesendorf også lå i Schwaan Amt. Hun var datter af Hartwig von Reventlow til Harmstorf og Abele NN, som det fremgår af et dokument af 23. april 1378, i hvilket hendes bror Heinrich von Reventlow solgte godset Harmstorf til borgmesteren Arnold Kröpelin, rådsheren Gerhard Grenze og borgeren Dietrich Holloger i Rostock. Heinrich von Reventlows søster Grete og hendes mand Henneke Moltke ”to der Nyggenkerken” og Gese og hendes mand Matthias von Ziesendorf indvilligede i dette salg.⁶² Om Johann Moltkes anden hustru, Adelheid Küle, haves kun gravstenens oplysninger, men hun må tilhøre den adelige holstenske slægt Küle, der i Mecklenburg forekommer tidligst 1313 med væbneren Johann Küle.⁶³ Slægten, der sjældent nævnes og uddøde i Mecklenburg i 1300- eller 1400-tallet, førte et talende våben, i skjoldet og på hjelmen to morgenstjerner (køl-ler), der krydser hinanden.

Næppe nogen anden mecklenburgsk slægt har så mange bevarede segl fra middelalderen som slægten Moltke. Fra 1296 til år 1400 kendes ca. 200 Moltke-segl alene i de mecklenburgske dokumenter, hvilket giver rig mulighed for at iagttage varianter. Der er ingen afvigelser af skjoldmærket i disse segl, mens

hjelmsfiguren ifølge seglbeskrivelserne i Mecklenburgisches Urkunden-Buch viser små forskelle. I Johann Moltkes (-1318-1339-)(I, 15) segl fra 1333 angives hjelmsfiguren at være seks fjer.⁶⁴ I Vicke Moltkes (-1358-1359-)(XXI, 39) segl fra 27. marts 1359 er hjelmsfiguren seks sceptre med fjerduke,⁶⁵ 7. juli 1369 anvendte Vicke Moltke (I, 33) i et segl et våben, hvor hjelmsfiguren er seks sceptre med påfuglefjer,⁶⁶ og i Heinrich Moltkes (1339-1396-)(XVIII, 11) segl fra 21. januar 1376 angives seks sceptre med fjerduke.⁶⁷ Vicke Moltkes (I, 33) segl fra 21. januar 1376 viser en mod dekster vendt hjelm med en fjerkam.⁶⁸ Hjelmsfigurerne i de her gengivne segl er utydelige eller ikke præcist gengivet i seglstamperne, og derfor er seglbeskrivelserne udtryk for en individuel fortolkning af hjelmsfiguren. Hjelmsfiguren må opfattes som seks sceptre hver øverst besat med en påfuglefjer.

I Vicke Moltkes (XXI, 26) segl fra 5. juli 1362 forekommer som nævnt foruden seks sceptre og fjer som hjelmsfigur en lillekrone på hjelmen. Herefter forekommer hjelmen med og uden krone i de mecklenburgske og danske Moltke-segl fra middelalderen. Denne krone kan symbolisere slægtens oprindelse eller status, der nu blev synlig i våbenet. Tilføjelsen af kronen er den eneste forandring af våbenet i løbet af middelalderen.

Først i 1500-tallet forekommer syv sceptre med fjer i hjelmsfiguren, f.eks. på gravstenen over Johann Moltke (-1495-1547) (XVII, 4).⁶⁹

I en del af de bevarede segl fra 1300-tallet er der i feltet rundt om skjoldet indsat elementer af dekorativ art. I Johann Moltkes (I, 15) segl fra 4. februar 1332 er feltet

Gravsten i Doberan Klosterkirke over ridderen Johann Moltke (-1361-1391)(XX, 2) til Neukirchen og hans hustruer Margareta von Reventlow (†1388) og Adelheid Küle.

Grabstein des Ritters Johann Moltke (-1361-1391) auf Neukirchen und seiner beiden Ehefrauen Margareta von Reventlow (†1388) und Adelheid Küle in der Klosterkirche zu Doberan. - Friedrich Schlie, Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin. Bd. 3. Schwerin 1899.

Vicke Moltke (XXI, 39). 27. marts 1359. - Foto: Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin. 1996.

Heinrich Moltke (XVIII, 11). 21. januar 1376. - Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin. 1996.

Johann Moltke (I, 15). 17. september 1335. - Tegning (ca. 1780?) i Bregentved Privatarkiv. *Zeichnung (ca. 1780?) im Privatarchiv zu Bregentved.*

Conrad Moltke (XVIII, 8). 11. juli 1336. - Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin. 1996.

Johann Moltke (XXI, 31). 15. juni 1347. - Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin. 1996.

Friedrich Moltke (I, 40). 21. oktober 1397. - Foto: Mecklenburgisches Landeshauptarchiv, Schwerin. 1996.

Johann Moltke (XXI, 31). 21. januar 1379. -
Foto: Archiv der Hansestadt Rostock. 1996.

Henneke Moltke (I, 35). 21. januar 1379. -
Foto: Archiv der Hansestadt Rostock. 1996.

belagt med roser.⁶⁹ I Conrad Moltkes (-1324-1347-) (XVIII, 8) segl fra 11. juli 1336 er feltet damaseret,⁷⁰ ligelædes i Johann Moltkes (XXI, 31) segl fra 15. juni 1347.⁷¹ I Friedrich Moltkes (I, 40) segl fra 21. oktober 1397 er skjoldet med en krone på hjelmen og hjelmsfiguren lagt på en sekspas og en del af omskriften.⁷² I

Vicke Moltkes (I, 33) segl fra 26. marts 1358,⁷³ i Henneke Moltkes (-1369-1427-) (I, 35) segl samt i Johann Moltkes (XXI, 31) segl, begge fra 21. januar 1379,⁷⁴ og i Heinrich Moltkes (XXI, 32) segl fra 4. december 1393 står skjoldet mellem blomsterranker.⁷⁵

Albrecht Moltke
(?XXI, 122). 1443.

Woldemar Moltke
(?XVII, 2). 1449.

Gravsten over Johann Moltke (-1495-1547)(XVII, 4) til Toitendorf og Strictfeld og hans tredje hustru Catharina Hahn (†15(5)4) i Toitenwinkel Kirke. I stenen ses foruden indskrift og fire anevåbener i hjørnerne det Moltkeske og Hahnske våben.

Grabstein des Johann Moltke (-1495-1547) auf Toitendorf und Strictfeld und seiner dritten Ehefrau Catharina Hahn (†15(5)4) in der Kirche zu Toitenwinkel. Mit Inschrift, vier Ahnenwappen in den Ecken und das Moltkesche und Hahnsche Wappen. - Friedrich Schlie, Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin. Bd. 1. Schwerin 1898, S. 342.

Gravsten over Carin Moltke (-1530-1564)(XVII, 5) til Totendorf og hans hustru Elisabeth von Halberstadt (-1562-1579-) i Totenwinkel Kirke. Stenen er som gravstenen over faderen Johann Moltke (†1547) forsynet med indskrift, fire anevåbener i hjørnerne og to våbener, det Moltkeske og det Halberstadtske. *Grabstein des Carin Moltke (-1530-1564) auf Totendorf und seiner Ehefrau Elisabeth von Halberstadt (-1562-1579-) in der Kirche zu Totenwinkel. Der Grabstein ist ebenso wie der des Vaters, Johann Moltke (†1547) mit Inschrift, vier Ahnenwappen in der Ecken und zwei Wappen, das Moltkesche und das Halberstadtsche. - Friedrich Schlie, Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin. Bd. 1. Schwerin 1898, S. 343.*

Den Behrske stol fra 1567 i Basse Kirke, Gnoien Amt, Mecklenburg. Kirken rummer et antal stole med høje sidestykker med udskårede våbener, der, trods den håndværksmæssige behandling, er af stor virkning. På dette sidestykke ses våbenerne for Heinrich Behr (†1546) til Nustrow og hans tre hustruer Anna Bassewitz, Adelheid Moltke (I, 51) og Dorothea Hahn (-1567-).

Der Behrsche Stuhl in der Kirche zu Basse, Amtsgerichtsbezirk Gnoien, aus dem Jahre 1567. Die Kirche hat eine Anzahl alter Stühle mit hohen Wangen, die, mit Wappenschnitzerei in der Technik des Ausgründens aus Holz ausgeführt, trotz handwerksmässiger Behandlung von grosser Wirkung sind. Auf dieser Wange sind die Wappen für Heinrich Behr (†1546) auf Nustrow und die seiner drei Ehefrauen Anna Bassewitz, Adelheid Moltke und Dorothea Hahn (-1567-). - Friedrich Schlie, Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin. Bd. I. Schwerin 1898, S. 516.

En hjerteformet oblatæske stiftet i 1652 til Toitenwinkel Kirke af Anna Catharina Moltke (1647-1654)(IX, 37). Med smukke graveringer i renaissancestil på låget: blomster omkranser det Moltkeske våben. Hun døde to år senere, og en indskrift til minde om velgøreren blev indgraveret på ydersiden af æsken.

Eine herzförmige Oblatenschachtel gestiftet im Jahre 1652 von Anna Catharina Moltke (1647-1654) in der Kirche zu Toitenwinkel. Mit hübschen Gravierungen im Renaissance-Geschmack auf dem Deckel: Blumenranken umsäumen das Moltkesche Wappen. Sie starb zwei Jahre später, und eine Umschrift in Erinnerung an den Stifter wurde an der äusseren Wandung der Schachtel eingraviert. - Friedrich Schlie, Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin. Bd. I. Schwerin 1898, S. 345.

Oliemaleri på træ i Toitenwinkel Kirke, forestillende Jesu Korsfæstelse. Foruden ses børnene Anna Catharina Moltke (1647-1654)(IX, 37) og Magdalena Margarethe Moltke (1648-1650)(IX, 38) samt forældrene Joachim Friedrich Moltke (1618-1677)(IX, 25) til Toitenwinkel og Maria von Sperling (1612-1667). Tavlen er stiftet i 1660 af Joachim Friedrich Moltke. Til venstre er hustruens seksten anevåbener, til højre mandens seksten anevåbener opstillet.

Ölgemälde auf Holz in der Kirche zu Toitenwinkel, die Kreuzigungsszene darstellend, aber ohne die Kreuze der Schächer. Unter dem Kreuz sind die Kinder Anna Catharina Moltke (1647-1654) und Magdalena Margarethe Moltke (1648-1650) samt den Eltern Joachim Friedrich Moltke (1618-1677) auf Toitenwinkel und Maria von Sperling (1612-1667). Die Tafel wurde gestiftet von Joachim Friedrich Moltke im Jahre 1660. Links befinden sich die 16 Ahnenwappen der Frau, rechts die des Mannes. - Friedrich Schlie, Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin. Bd. 1. Schwerin 1898, S. 340-341.

Slægten Moltkes våbener

På grundlag af de ældste segl og gravsten samt våbenet i Toitenwinkel Kirke bliver blasoneringen af stamvåbenet herefter:

Skjold:

I sølv tre (2, 1) stående sorte urhaner.
På hjelmen en guld krone. Hjelmklædet sort og sølv.

Hjelmfigur:

Seks guld sceptre hver øverst besat med en naturligfarvet påfuglefjer.

I de følgende århundreder udvandrede forskellige linjer af slægten Moltke fra Mecklenburg til Østrig, Preussen, Württemberg, Bayern og Danmark, hvor medlemmer blev optaget i de pågældende landes ubetitlede adel eller ophøjet i greve- eller friherrestanden, hvilket medførte våbenforbedringer. I alle disse senere Moltke-våbener, givet ved patent, er hjelmfiguren syv sceptre hver med en påfuglefjer, hvilket afviger fra middelalderens gengivelser med seks sceptre og fjer.

Kejserlig østrigsk premierløjtnant Maximilian Johann Anton von Moltke (1880-1941)(III, 30) og Egon Viktor von Moltke (1900-?)(III, 37), som begge havde ført friherretitlen, fik 4. december 1910 kejserlig østrigsk tilladelse og 6. juli 1911 ministerialcertifikat på at føre friherretitlen.⁷⁶ De fik et våben, der ikke adskiller sig meget fra stamvåbenet, på skjoldet blev sat en friherrekrone og i hjelmfiguren syv guld sceptre med påfuglefjer.

Preussisk major Helmuth Carl Bernhard von Moltke (1800-1891)(IV, 27) fik 21. oktober 1843 kongelig preussisk til-

ladelse til at føre den friherrelige titel.⁷⁷ Det har ikke været muligt at opspore patentet og dermed se våbenforbedringen. Han blev som preussisk general 28. oktober 1870 i Versailles ophøjet til preussisk greve efter primogeniturreglen, knyttet til besiddelsen af det af ham 17. februar 1868 oprettede (og 4. april 1868 kongeligt bekræftede) fideikommiss, bestående af Kreisau, Nieder-Gräditz og Wierischau, af en familienstiftelse, omfattende riddergodset Wernersdorf, alle i Kreis Schweidnitz, Schlesien, samt af en pengefideikommiss på 450.000 Mark. Fideikommiset blev opløst efter 1. verdenskrig, og Kreisau med Nieder-Gräditz, Wierischau og Wernersdorf gik tabt ved slægtens fordrivelse fra stedet i efteråret 1945.

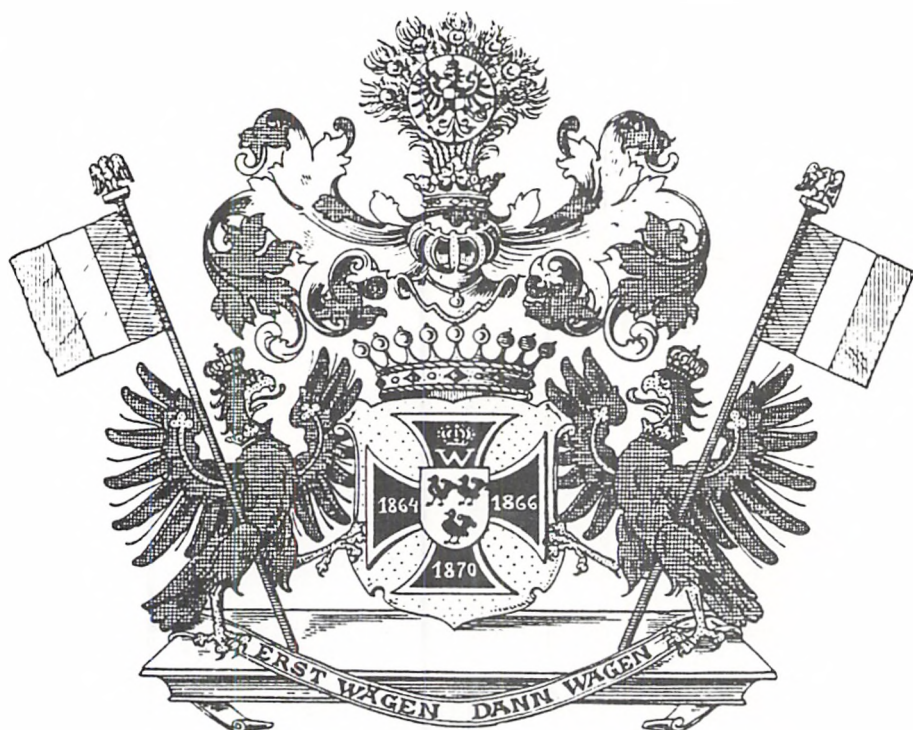
I hjerteskjoldet ses i sølv tre sorte urhaner. Jernkorset i hovedskjoldet med det kongeligt kronede initial W samt årstallene relaterer sig til Helmuth von Moltkes sejr i 1864 (krigen mod Danmark), 1866 (krigen mod Østrig) og 1870 (krigen mod Frankrig) under kong Wilhelm I af Preussen. Helmuth von Moltke modtog 10. september 1870 Jernkorset af 1. klasse.

Hjelmfiguren viser slægten Moltkes påfuglefjer og den preussiske ørn med huset Hohenzollerns stamvåben. Skjoldholderne er afledt af de preussiske ørne, og fjerne henviser til de erobrede franske faner med trikoloren og den kejserlige franske ørn.⁷⁸

Preussisk overjægermester Friedrich Detlof von Moltke (1750-1825)(VII, 1) til Walkendorf og Wolde fik 19. oktober 1776 patent som rigsgreve. 13. april 1784 fik han hertugelig mecklenburg-schwerinsk anerkendelse af greveværdigheden.⁷⁹

Slægten Moltkes väben. - Tegning: Bengt-Olof Kälde. 1994.
Das Wappen des Geschlechts Moltke. - Zeichnung: Bengt-Olof Kälde. 1994.

Greve von Moltke (1870).

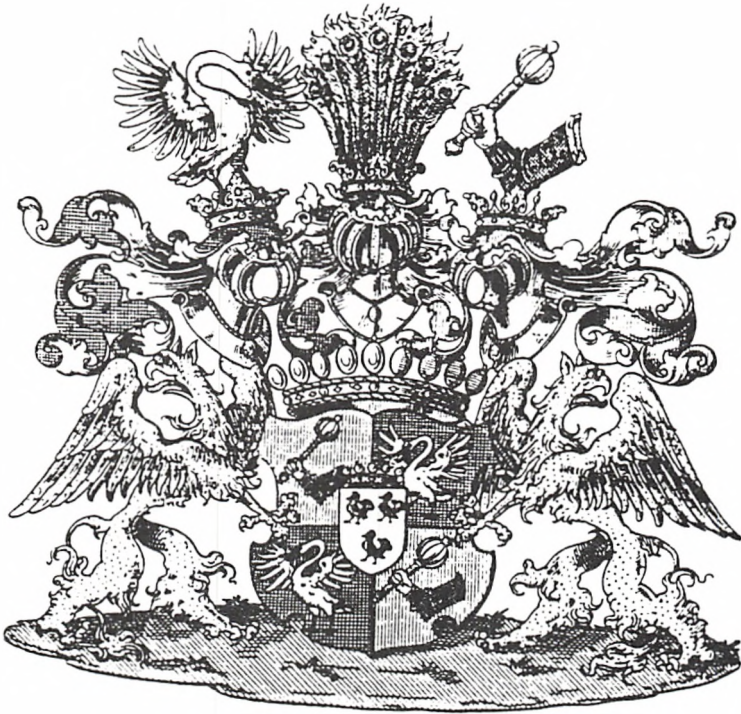
Graf von Moltke (1870). - M. Grütner und A.D. Hildebrandt, Wappenalbum der gräflichen Familien Deutschlands und Österreich-Ungarns. Leipzig 1889.

I dette våben blasoneres de tre fugle i hjerterkjoldet som tjrhaner og ikke urhaner.

Gehejmekonferensråd, overpræsident Werner Jaspar Andreas Moltke (1753-1835)(VI, 9) blev 7. marts 1776 naturaliseret som dansk adelsmand og fik 19. september 1834 kongeligt patent som lensgreve af Moltke.³⁰¹

Werner Jaspar Andreas Moltke var overpræsident i København fra 1816 til 1834, da han på grund af alder søgte og fik

sin afsked. Kong Frederik VI ønskede at give ham et bevis på sin påskønnelse af hans lange og tro tjeneste, og Moltke bad da om lov til at genoptage sin friherrelige titel, der ikke var blevet anerkendt ved hans naturalisation i 1776. Denne titel støttede sig ikke til noget patent, men til den i Tyskland blandt uradelige slægter udbredte skik at kalde sig friherre for at adskille sig fra den nyere brevadel. Kongen svarede, at det ikke var et nådesbevis at give, hvad der tilkom ham, og han op-

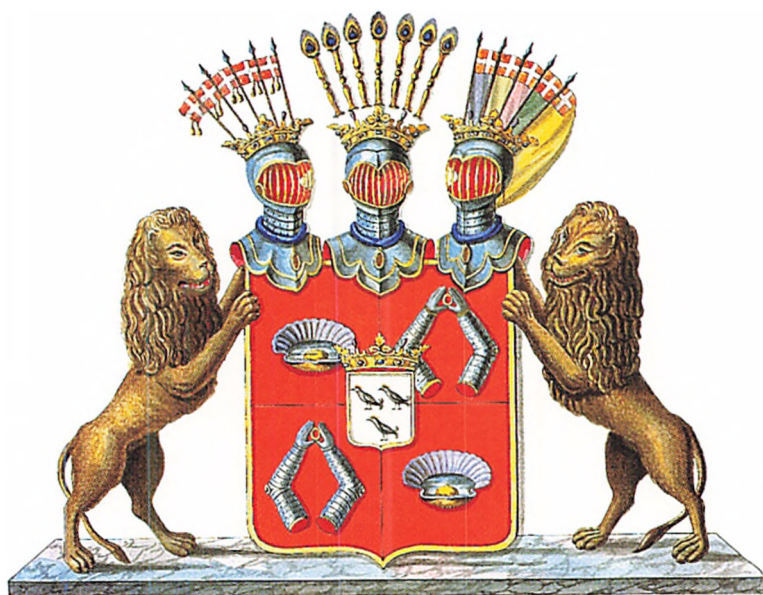
Rigsgreve von Moltke (1776).

Reichsgraf von Moltke (1776). - M. Gritzner und A.D. Hildebrandt, *Wappenalbum der gräflichen Familien Deutschlands und Österreich-Ungarns.* Leipzig 1889.

højede Moltke og hans agnatiske descender i grevestanden.

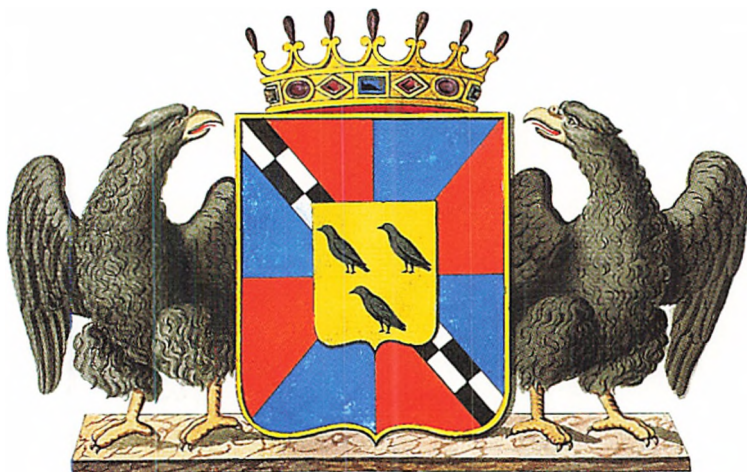
Lenkontoret gjorde Moltke opmærksom på, at hans ønske om at føre hjerteskjoldet i sølv afveg fra den traditionelle tinktur, guld. Den endelige udformning af våbenet viser, at han holdt sig til den ældste version af stamvåbenet med sølv felt. Hovedskjoldets 1. og 4. felt viser hen til hustruen, Ida Elisabeth Lütken (1763-1797), og 2. og 3. felt til moderen, Maria Dorothea Margareta von Oertzen (1726-

1767). Dekster og sinister hjelmfigur samt skjoldholderne er optaget fra Københavns våben på borgerrepræsentationens begæring til erindring om Moltkes stilling som overpræsident. I disse to hjelmfigurer forekommer ikke hjelmklæder. De gengivne våben i de danske grevelige, friherlige og adelige patentbøger mangler ofte hjelmklæder. Moltkes her gengivne våben er fra den grevelige patentbog, og derfor ses hjelmklædet ikke på hjelmen med slægtens hjelmfigur.

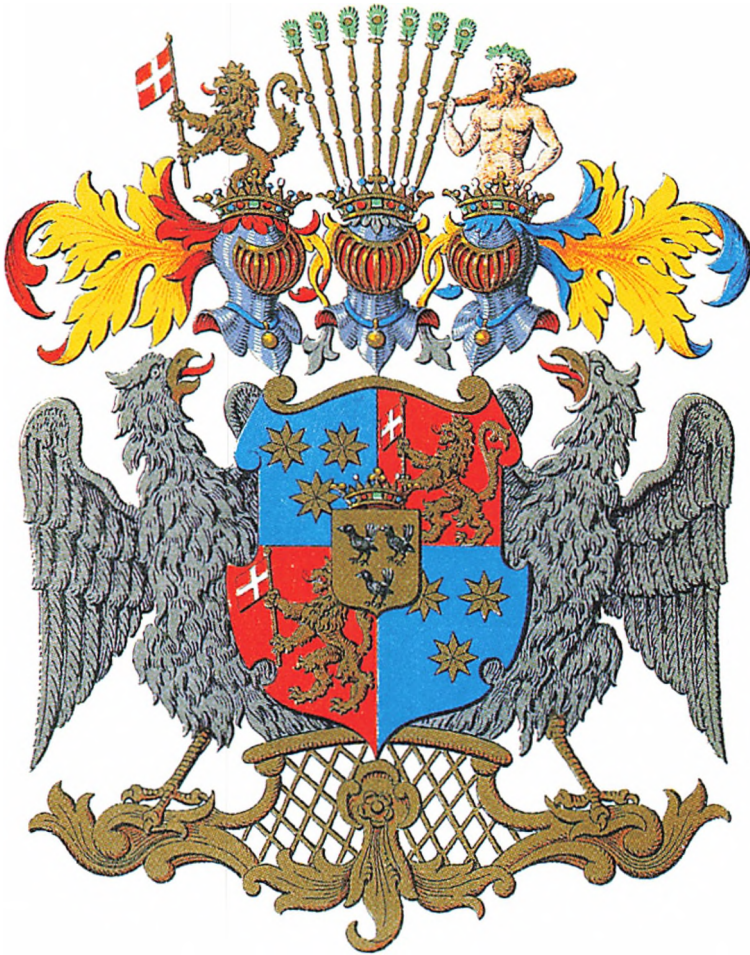
Greve af Moltke (1834).

Graf von Moltke (1834). - Grevelige patenter efter 1808, Rigsarkivet, København. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet, 1996.

Baron af Moltke-Rosencrantz (1828).

Baron von Moltke-Rosencrantz (1828). - Friherrelige patenter efter 1808, Rigsarkivet, København. Foto: Tage Ludvigsen, Rigsarkivet, 1996.

Greve Moltke af Bregentved (1750).
Graf Moltke zu Bregentved (1750). - Danmarks Adels Aarbog 1921.

Denne linje uddøde med Werner Jaspas Andreas lensgreve af Moltkes barnebarn, hofstiftsdame i Vallø Kloster Augusta Wilhelmine Thorveiga komtesse af Moltke (1820-1901)(VI, 25).

Bayersk kaptajn Ludwig Carl von Moltke (1778-1845)(X, 69) blev 27. no-

vember 1816 immatrikuleret i den kongelige bayerske adelsmatrikel, efter at hans adelskab var bevist ved en kongelig westfalsk attest.⁴¹

Våbenet er identisk med stamvåbenet, bortset fra hjelmfiguren med syv sceptre i stedet for seks.

Kammerherre, hofchef Georg Moltke (1786-1840)(X, 75) fik 14. oktober 1827 kongelig dansk resolution og 1. maj 1828 kongeligt patent på at føre navn og titel som baron af Moltke-Rosencrantz og forene de Rosenkrantzers våben med sit eget.⁸² Han havde i 1827 ægtet Catharine Henningia Annette lensbaronesse Rosenkrantz (1795-1845), som efter sin fader havde overtaget fideikommiset for det i 1812 substituerede baroni Villestrup (oprettet 7. marts 1757), hvorved fideikommiset blev knyttet til slægten Moltke. Ægteskabet var imidlertid barnløst, og fideikommiset overgik efter Catharine lensbaronesse af Moltke-Rosenkrantz' død til hendes yngre søster, Marie Dorothea Elisabeth von Düring (1797-1875), herefter lensbaronesse Düring-Rosenkrantz.

Hovedskjoldet er sammensat af slægten Rosenkrantz' våben, mens skjoldholderne, de to sorte ørne, utvivlsomt er inspireret af greve Moltke af Bregentveds skjoldholdere i våbenet fra 1750. Tegningen i patentet viser indadseende guld bevæbnede ørne med røde tunger, hvilket ikke angives i blasoneringen. De tre urhaner kaldes i patentet søfugle, en betegnelse, som synes at være hentet fra greve Moltke af Bregentveds patent fra 1750.

Gehejmeråd Adam Gottlob Moltke (1710-1792)(XI, 1) ophøjedes 31. marts 1750 til greve af Bregentved.⁸³

I patentet kaldes de tre urhaner for søfugle eller Moltke-fugle. Hjerteskjoldet adskiller sig fra stamvåbenet ved at vise guld felt, der kan være et udtryk for en differentiering. Dette træk ses også i grevskabet Bregentveds våben (1750), i baron

af Moltke-Rosencrantz' våben (1828) og i greve Moltke-Huitfeldts våben (1843). Hovedskjoldets 1. og 4. felt samt sinister hjelmfigur viser hen til hustruen, Christiana Friderica von Brüggemann (1712-1760). 2. og 3. felt samt dekster hjelmfigur, en løve holdende en Dannebrogspane, er utvivlsomt et kongeligt nådestegn.

Tegningen i patentet viser ottetoddede guld stjerner, indadseende sorte ørne med udslagne vinger og med guld næb og sorte ben med guld kløer og vildmanden med guld kølle, hvilket ikke anføres i blasoneringen.

Adam Gottlob lensgreve Moltke giftede sig efter sin hustrus død med Sophia Hedwig Raben (1733-1802) til stamhuset Moltkenborg. I dette ægteskab fødtes sønner, der blev stamfædre til linjerne Glorup (Moltke-Huitfeldt), Espe og Nørager, og deres efterkommere førte og fører endnu et våben med dele, som ikke relaterer sig til deres afstamning, idet hovedskjoldets 1. og 4. felt samt sinister hjelmfigur viser hen til Adam Gottlob lensgreve Moltkes første hustru.

Forfatteren og digteren Adam Gottlob Detlev greve Moltke (1765-1843)(XII, 4), der som barnebarn af nævnte lensgreve Adam Gottlob Moltke var udset til at tiltræde grevskabet Bregentved, blev i juli 1789 stærkt grebet af den franske revolution og alle dens frihedsideal. Den republikanske regeringsform tiltalte ham mest, og han bortkastede sin grevelige titel og kaldte sig citoyen Moltke. Han rejste 1789-1791 i Tyskland, Schweiz og Frankrig, og det var enten før denne rejse eller midt i denne, at han besøgte sin bedstefar på Bregentved. Under en middag talte han i dennes påhør varmt for afskaffelse af samtlige len og stamhuse. Da den gamle

Adam Gottlob greve Moltkes (1765-1843)(XII, 4) seglstampe. Med tre jakobinske frygerhuer i hjer-
teskjoldet.

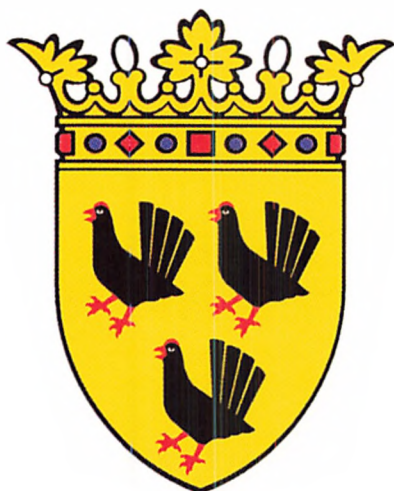
Das Petschaft des Grafen Adam Moltke (1765-1843). Mit drei Jakobinermützen im Herzschild.
- Foto: Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, 1991.

excellence efter middagen erfarede, at hans sønnesøn virkelig mente, hvad han havde sagt, ændrede han sit testamente og indsatte en yngre søn som kommende lensbesidder.⁵⁴ Adam Gottlob Detlev Moltkes politiske opfattelse kom også til udtryk i hans seglstampe, som endnu er bevaret. Her har han ladet de tre fugle erstatte med tre jakobinske frygerhuer. Det grevelige Moltkeske våben er prydet med elefantordenstegnet, og stampen må oprindelig have tilhørt lensgreve Adam Gottlob Moltke, da hverken Adam Gottlob Detlev Moltke eller hans far var elefantriddere.⁵⁵

Gehejmeråd Adam Gottlob Moltke (XI, 1) fik 31. marts 1750, samme dag som han ophøjedes til greve af Bregentved, erektionspatent på grevskabet Bregentved.⁵⁶

I erektionspatentet blasoneres våbenet til at være: "Trende sorte Moltker i guld Feld, toe oven og een neden til, med en grevelig Krone oven paa". Her forekommer igen den særlige heraldiske betegnelse, Moltke-fugle.

Grevskabets våben kunne anvendes under lenshaverens udøvelse i de offentlige funktioner samt i den interne, driftsmæssige administration.

Greveskabet Bregentved (1750). - Tegning: Søren Muus, 1994.
Grafschaft Bregentved (1750). - Zeichnung: Søren Muus, 1994.

Greveskabet Bregentved var arveligt i erektors agnatiske og kognatiske linjer og, efter disses eventuelle uddoen, tillige i hans to ældste brødres agnatiske og kognatiske linjer. Lenshaveren havde altid ret til blandt sine sønner at vælge sin efterfølger uden hensyn til primogeniturreglen. Greveskabet afløstes 4. august 1922.

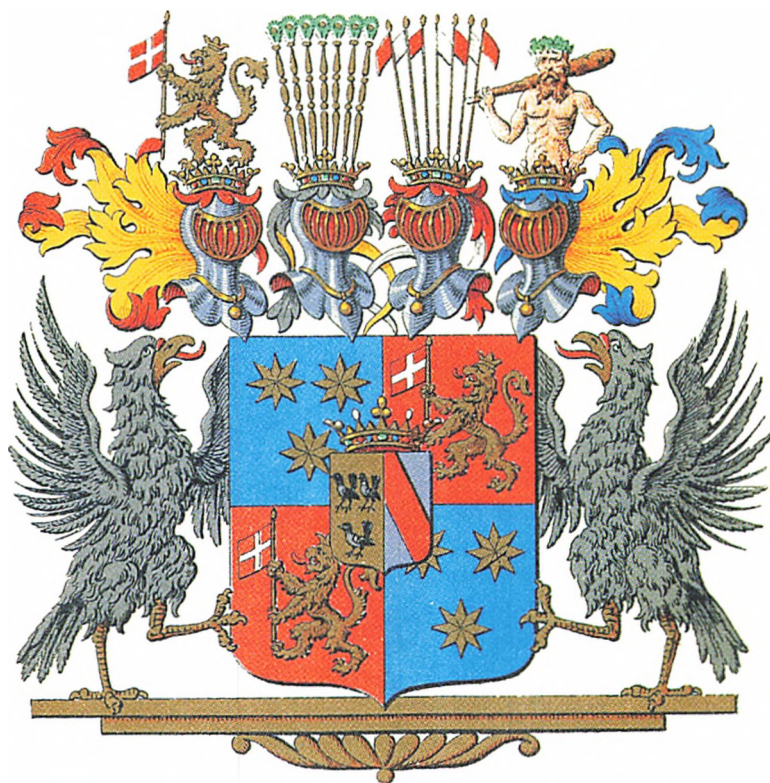
Gehejmekonferensråd Gebhard greve Moltke (1764-1851)(XIV, 1) til stamhuset Moltkenborg fik 12. juli 1843 ved kongeligt patent tilladelse til at fore navnet Moltke Hvitfeldt og forene slægten Huit-

feldts våben med sit eget.⁷ Han havde i 1787 ægtet Birthe Huitfeldt (1768-1788), og som følge heraf tilfaldt det Schilden-Huitfeldtske Fideikommis (oprettet 10. januar 1809) ham efter kammerherreinde Charlotte Emerentze Raben-Huitfeldts død i 1843. Fideikommiset nedarvedes i hans agnatiske efterslægt og afløstes i 1954. Stamhuset Moltkenborg substituere- des i 1916 mod oprettelsen af et fideikom- mis, der afløstes 23. juni 1920. Denne lin- jes medlemmer skriver sig i dag Moltke- Huitfeldt.

Det grevelige Moltkeske våben fra 1750 blev ændret, idet slægten Huitfeldts våben blev indsat i andet felt i det delte hjerte- skjold. Der blev endvidere tilføjet en gre- velig kronet hjelm med den Huitfeldtske hjelmfigur.

Tegningen i patentet viser indadscende guldbevæbnede orne med udslagne ving- er, hvilket ikke angives i blasoneringen.

En hjertelig tak rettes til Carlsen-Langes Legatstiftelse og Espe-Fonden, som har bekostet farvelægningen af våbenerne, affoto- graferingen af segl i Mecklenburgisches Lan- desarchiv, Schwerin, i Archiv der Hansestadt Rostock - Stadtarchiv Rostock, og i Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin, samt affotograferingen af de øvrige illustratio- ner. En lige så hjertelig tak også til Franz Graf von Waldersee, Waterneverstorf, som har været behjælpelig med den tyske tekst.

Greve Moltke-Huitfeldt (1843).

Graf Moltke-Huitfeldt (1843). - Danmarks Adels Aarvog 1921.

Noter

Når en persons leveår ikke kendes, angives den samlede, dokumenterede virkeperiode, f.eks. -1254-1265-. Danmarks Adels Aarvog 1991-1993 rummer (s. 521-909) en af mig udarbejdet stamtavle over slægten Moltke, der er delt op i linjer, angivet ved romertal, mens hvert slægtsmedlem har et nr. Linje og nr. er anført ved de enkelte medlemmer i denne artikel for at lette tilgangen til samme personer i stamtavlen.

Danske adelige Sigiller fra det XIII og XIV Aarhundrede ved Dr. Henry Petersen. Kbh. 1897, og A. Thiset, Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede. Kbh. 1898, gengiver Moltke-segl, der ikke vises i denne artikel. De i artiklen gengivne tegninger af Moltke-segl fra 1700-tallet er hentet fra Bregentved Privatarkiv, pk.nr. 153. Blasoneringer af samtlige Moltke-våbener ses i DAA 1991-1993, s. 546-553.

1. Den mecklenburgske historiker G.C.F. Lisch fremsatte i Mecklenburgische Jahrbücher (MJ), Jahrg. (Jg.) 26. 1861, s. 194f en teori om, at slægten Moltke skulle nedstamme fra venderfyrsten Chotimar (1171). Til støtte herfor anførte han, at Moltkerne tidligst var bosat i Chotimars område ved Gnoien og Dargun, hvor de endnu 1297 havde besiddelser i Sührkow og Teschow. Ch. von Warnstedt antager i Ointroducerad Adel. Stockholm 1975, s. 183, at slægten tilhører den mecklenburgske kolonisationsadel og måske er af dynastisk oprindelse. Slægten skulle efter våbenet at dømme ligesom flere andre mecklenburgske og pommeriske slægter være en gren af en slægt, hvis hovedgren i kolonisationstiden var slægten "Edlen Herren" Schorlemer i Laucenburg. I hovedet til præsenslisten i Danmarks Adels Aarbog (DAA) 1991-93, s. 303 kaldes slægten fejlagtig for en westfalsk-mecklenburgsk slægt.
2. Pommersches Urkunden-Buch (PUB) 593; Mecklenburgisches Urkunden-Buch (MUB) 746.
3. MUB 6861. Gebhard Moltke (1567-1644)(IX, 5) lod i 1610 Toitendorf skifte navn til Toitenwinkel.
4. MUB 1199.
5. MUB 344. Heraldisk Tidsskrift. Bd. 6, nr. 56. 1987, s. 233ff.
6. Hans Witte, Wendische Zu- und Familiennamen, i MJ Jg. 71. 1906, s. 155-159.
7. Som note 6, s. 157, 162, 229. Witte antager s. 229, at Moltke også kan være afledt af det slaviske ord mlatb = hammer. En sådan tydning passer imidlertid ikke med Erich Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg 1914, s. 73, hvor Moltke ikke ses.
8. MUB 2377.
9. MUB 3745.
10. MUB 9062.
11. MUB 10292.
12. MUB 12122.
13. Friedrich Schlie, Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin. Bd. 3. Schwerin 1899, s. 675f.
14. MUB 11849.12711.
15. MUB 12316.12451.
16. PUB 593. MUB 746.791.795.
17. MUB 1192.
18. MUB 592.
19. MUB 2846.
20. MUB 12228, segl nr. 5. Seglet er desværre iflg. brev af 27.2.1996 fra Mecklenburgisches Landeshauptarchiv "verschollen".
21. MJ Jg. 52. 1887, s. 88; Schlie, a.a. Bd. 1, s. 279.
22. Se MUB, personregistre i bd. 4, 11, 17.
23. MUB 2846.
24. MUB 3830.
25. MUB 13969. Iflg. Orts-Reg. i MUB Bd. 11 identisk med Neu-Bukow = MUB 3830, hvorimod MUB 13969 i Orts-Reg. i MUB Bd. 25 B, s. 3 fejlagtig angiver = Neu-Bukow, NO Teterow (Bezirk Neubrandenburg) (men Warkentin i MUB 13969 = undergegangen SW Malchin am Malchiner - früher Wargentiner See).
26. MUB 8631.
27. MUB 11798. Berthold Schmidt, Geschichte des Geschlechts von Maltzahn, Abt. 2. Bd. 1. Schleiz 1907, s. 192, 214, 216.
28. MUB 9018.9019.
29. MUB 8713.
30. MUB 3171.
31. MUB 6771.
32. MUB 6772.
33. MUB 8323.8662.

34. MUB 9408. Den her nævnte Eberhard Moltke er ikke opført under afsnit XXI i stamtavlen i DAA 1991-1993, hvor han skal stå s. 856, ml. nr. 50 og 51.
35. G.C.F. Lisch, Geschichte und Urkunden des Geschlechts Hahn. Bd. 2. Schwerin 1849, s. 24.
36. PUB 2891.
37. Robert Klempin og Gustav Kratz, Matrikeln und Verzeichnisse der Pommerschen Ritterschaft vom XIV bis in das XIX Jahrhundert. Berlin 1863, s. 3, 24.
38. MUB 471. 5482 (segl); MJ Jg. 52. 1887, s. 76.
39. Patent af 31.3.1750 i Rigsarkivet (RA), Danske Kancelli (DK), A 108: Frederik Vs grevelige patenter (1748-1765), s. 16-20, nr. 4.
40. MUB 1350.
41. MUB 1893.
42. Dr. Rudloff, Die Meklenburgische Vogtei Schwaan. i MJ Jg. 61. 1896. s. 290f. Vasalforholdet til fyrsterne af Werle viser, hvor vigtigt det er at inddrage topografiske og lensretlige forhold i en undersøgelse om en slægts oprindelse, idet de to slægter von Karin i Werle (hvor segl ikke kendes) og von Karin i Mecklenburg ellers kan opfattes som to forskellige slægter.
43. MUB 5897.
44. MUB 11492.
45. MUB 11663.
46. MUB 11704.
47. MUB 11769.
48. G.C.F. Lisch og G. Sass, Urkundliche Geschichte des Geschlechts von Oertzen. Bd. 6. Schwerin 1891, s. 37.
49. Lisch, a.a. (v. Oertzen). Th. 2B. Schwerin 1860, s. 188-192. Seglet viser ikke tydeligt tre fugle.
50. MUB 5897.
51. MUB 9874.
52. MUB 11492.
53. G.C.F. Lisch, Die Kirche zu Toitenwinkel, i MJ Jg. 20. 1855, s. 324-332; Die alten Wandmalereien in der Kirche zu Toitenwinkel, i Zeitschrift für christliche Kunst. Jg. IV. Düsseldorf 1891, sp. 273-282; Schlie, a.a. Bd. 1, s. 329ff; Werner Burmeister, Wandmalerei in Mecklenburg bis 1400, i MJ Jg. 89. 1925, s. 282-286.
54. Danmarks Kirker. Sorø Amt. Bd. V, 2. Kbh. 1938, s. 1001f.
55. Jfr. registre i Danmarks Riges Breve.
56. Som note 54, s. 999.
57. J.B. Løffler, Danske Gravstene fra Middelalderen. Kbh. 1889, Tavle XX; Danmarks Kirker. Præstø Amt. Bd. VI, 2. Kbh. 1933-1935, s. 971f.
58. Schlie, a.a. Bd. 3. 1899, s. 676.
59. MUB 8876.
60. MUB 9781.
61. MUB 11100.11107.
62. MUB 3598.
63. MUB 5381.
64. MUB 8582.
65. MUB 9938.
66. Først i MUB 10190 (21. april 1371), men her gengivet efter MUB 10838, hvor seglet er bedre bevaret.
67. MUB 10838.
68. Schlie, a.a. Bd. 1, s. 342.
69. Seglet ses som foto s. 139 (MUB 5616) og som tegning s. 154 (MUB 7322).
70. MUB 5680.
71. MUB 6771.
72. MUB 13201.
73. MUB 8472.
74. MUB 11169. 11170.
75. MUB 12583.
76. Genealogisches Taschenbuch der Adelligen Häuser Österreichs 1912/1913. Jg. 15.

- Wien 1912, s. 428: Genealogisches Handbuch des Adels, Freiherrliche Häuser, AV. 1963, s. 297, som er fulgt her.
77. Kurt von Priessdorff, Soldatisches Führertum. Teil 10. Hamburg 1942, s. 371.
78. M. Gritzner og A.D. Hildebrandt. Wappenalbum der gräflichen Familien Deutschlands und Oesterreich-Ungarns. Leipzig 1889, s. CXIXf.
79. Afskrift af patentet i Bregentved Privatar-kiv. IV. 5. Pk.nr. 149. I denne afskrift angives urhaner og ikke tjurhaner, som de udtrykkeligt angives at være hos Gritzner og Hildebrandt, a.a., s. CXIX.
80. 7. marts 1776: RA, DK, A 113: Christian VII's adelige patenter (1766-1808), s. 52 (nr. 24); RA, DK, A 125: Koncepter og indlæg til Christian VII's adelige patenter (1766-1779), pk. 1, nr. 24. - 19. september 1834: RA, DK, A 114: Grevelige patenter efter 1808, s. 36-39 (nr. 28); RA, DK, A 126: Koncepter og indlæg til grevelige patenter efter 1808, nr. 28. I blasoneringen af dette våben i DAA 1991-1993, s. 549 er anført: Midterste hjelmklæde sort og guld, der skal stå: Midterste hjelmklæde sort og sølv.
81. Maximilian Gritzner, Standes-Erhebungen und Gnaden-Acte deutscher Landesfürsten während der letzten drei Jahrhunderte. Bd. 1. Görlitz 1880, s. 416.
82. RA, DK, A 115: Friherrelige patenter efter 1808, s. 18f (nr. 10); RA, DK, A 127: Koncepter og indlæg til friherrelige patenter efter 1808, nr. 10.
83. Patent i arkivet på Bregentved; RA, DK, A 108: Frederik V's grevelige patenter (1748-1765), s. 16-20 (nr. 4).
84. Aksel Pontoppidan, Adam Gottlob Detlev greve Moltke. Kbh. 1939, s. 45f, 67ff.
85. Stampen er også gengivet i Thorkild Kjær-gaard, Den danske Revolution 1500-1800. Ålborg 1991, s. 209. Seglaftryk af denne stampe, der endnu opbevares i slægten, ses ikke i Rigsarkivets samlinger af segl for slægten Moltke.
86. Erektionspatent i arkivet på Bregentved: RA, DK, A 130, 1g: Frederik V's grevelige lensbog (1746-1765), s. 51- 83; Louis Bobé, Gustav Graae og Fr. Jürgensen West, Danske Len. Kbh. 1916, s. 241-270; Heraldisk Tidsskrift. Bd. 6, nr. 58. 1988, s. 386f, 395, 398.
87. Patent på Espe: RA, DK, A 114: Grevelige patenter efter 1808, s. 50f (nr. 38); RA, DK, A 126: Koncepter og indlæg til grevelige patenter efter 1808, nr. 38.

Zusammenfassung

Das Geschlecht Moltke gehört zum ältesten Adel in Mecklenburg. Es wird erstmalig mit den beiden Brüdern, den Rittern Friedrich (-1254-1265-) und Johann Moltke (-1255-1270-) erwähnt. In Mecklenburg war es besonders in der Gegend um Rostock auf vielen Gütern ansässig und deren Mitglieder bekleideten seit der ersten Erwähnung bei den Fürsten und Herzögen von Mecklenburg hervorragende Stellungen.

Die führenden slavischen Geschlechter, die die Kolonisation des 12. Jahrhunderts überlebten, gingen im Allgemeinen schnell im eingewanderten sächsischen Adel auf, und so ist stets angenommen worden, dass der Ursprung des Namens Moltke slavisch ist und nicht von einem Ortsnamen abgeleitet wurde. Er kann allerdings von einer slavischen Suffiksgruppe mit den Diminutivformen -ek, -ik, und -ke (-ckz, -kz, -zko), wie beispielsweise Balyke, Bliseke oder Pribeke hergeleitet werden. Ebenso wahr-

scheinlich ist es jedoch aber auch, dass der Name Moltke aus der Diminutivform des mittelniederdeutschen in seiner Endung vom sächsischen Namen Molt oder Malte herrühren könnte. Da dies nur Vermutungen sind, verrät der Name also nichts über die Herkunft des Geschlechts.

Sein Wappen zeigt drei stehende schwarze Birkhähne auf silbernem Grund. Der Schild ist nachweisbar in den Siegeln seit 1296. Dessen Helmzier besteht aus sechs goldenen Zeptern, die jeweils oben mit Pfauenfedern in natürlichen Farben versehen sind, nachweisbar seit 1315. Seit 1362 zeigt das Siegel des öfteren eine Krone auf dem Helm. Möglicherweise deutet diese Krone in Verbindung mit seinen Zeptern und Pfauenfedern auf eine Zeit hin, in welcher die Familie noch einem slavischen Dynastengeschlecht angehörte. Die Vermutung wird dadurch bestärkt, dass Tiersymbole in der slavischen Heraldik besonders häufig vorkommen.

Das Geschlecht Berkhan führte nachweisbar seit 1303 dasselbe Wappen wie das der Moltkes als sprechendes Wappen. Es wird erstmalig erwähnt mit dem Ritter Conrad Berkhan (-1247-1275-, † vor 1303), starb jedoch bereits mit Jacob Berkhan auf Zehlendorf um 1530-1532 in Mecklenburg aus.

Aus den Urkunden ist nicht zu ersehen, ob eine agnatische Verwandtschaft zwischen den zwei Geschlechtern bestanden hat, doch erhärtet sich der Verdacht, da nicht nur die Wappen identisch sind, sondern auch im 13. und 14. Jahrhundert diese die gleichen Vornamen führten, wie Johann (Henneke), Conrad, Eberhard, Heinrich und Friedrich (Vicke). Dazu

kommt, dass beide Geschlechter in derselben Gegend um Kröpelin und Neubukow ansässig waren und auf verschiedenen Gütern wie beispielsweise Glasow bei Teterow (Moltke 1359, Berkhan 1386 bis 1489) und Krons Kamp bei Laage (Moltke 1360 bis 1362, Berkhan 1362) sassen. Beide werden häufig mit einander als Zeugen oder Mitgelobern in Urkunden des 13. und 14. Jahrhunderts erwähnt.

Beide Geschlechter waren bereits lange vor ihrem ersten Erscheinen im Jahre 1247 und 1254 dort angesessen. Conrad Berkhan (-1247-1275-, † vor 1303) war sicherlich kein Bruder von Friedrich (-1254-1265-) und Johann Moltke (-1255-1270-), und deren gemeinsamen Vorfahren könnten allenfalls in einem Grossvater gefunden werden, der um 1200 gelebt haben könnte.

Es gibt jedoch ein Geschlecht, dass zweifelsohne mit dem der Moltke und Berkhan verwandt ist. Dies ist das Geschlecht derer von Karin, dessen Wappen mit drei "Vögeln" seit 1462 bekannt ist. Es tritt erstmalig mit dem Marschall und Ritter Adam von Karin (-1263-1285-) bei den Fürsten von Werle in Erscheinung. Später, 1383 und auch noch 1462, ist dies Geschlecht auf Alt Karin bei Neubukow nachweisbar, wird jedoch in den Urkunden später anscheinend nicht mehr erwähnt.

Einzelne Mitglieder dieser Familie treten im 14. Jahrhundert mit den Berkhan als Mitgelobern auf. Auch die ältesten Güter der drei Geschlechter Moltke, Berkhan und von Karin waren nicht weit von einander entfernt, wie zum Beispiel Kirch Mulsow, Wustrow, Russow, Detershagen, Bukow, Boldenshagen, Westenbrügge, Ravensberg, Zarfzow und Alt Karin. So ist die Herkunft dieser drei Geschlechter ohne Zweifel

zwischen Rostock und Wismar zu suchen, oder genauer gesagt in der Gegend östlich und südöstlich von Neubukow in der der gemeinsame Vorfahre der drei Familien mehrere Güter innehatte und diese dann später an seine agnatische Deszendenz mit verschiedenen Zunamen vererbte. Das wird namentlich dadurch belegt, dass bereits die Vorfahren der Geschlechter Berkhan (1369) und derer von Karin (1383) die Güter Ravensberg, Zarfzow und Alt Karin besaßen.

Mit Sicherheit ist deren Herkunft, ob sächsisch oder slavisch, damit noch nicht eindeutig geklärt. Durch gemeinsame

genealogische, heraldische und geographische Wurzeln des 13. und 14. Jahrhunderts scheint es so gut wie sicher zu sein, dass die Geschlechter aus ein und derselben Gegend stammen und alle dasselbe Wappen besitzen. Allerdings findet sich in den Urkunden kein eindeutiger Nachweis eines gemeinsamen Stammvaters dieser drei Geschlechter.

Die Moltkes verzweigten sich später auch in Dänemark, Österreich, Preussen, Württemberg und Bayern, wobei sie Standerhebungen und Wappenverbesserungen erfuhren.

Willebrandska kabalens heraldik

Av Henrik Degerman

Damernas donation

En vacker aprildag 1995 fick riddarhuset motta besök av två äldre damer, fruarna Karin von Willebrand och Mary von Willebrand-Srenius, båda bosatta i Sverige. Deras ärende var att till riddarhuset överlämna det willebrandska sköldebrevet i original. I konkurrens med det svenska riddarhuset hade damerna valt det finländska som slutmål för dokumentet. Med beaktande av att ätten gjort sin huvudsakliga karriär i Finland och där varit bosatt, var valet av arkivplats säkert det naturliga.

Om man höjer blickarna mot plenisalens väggar i riddarhuspalatset i Helsingfors, kan man se det willebrandska vapnet upprepas sex gånger. Att reda ut bakgrunden till detta är ämnet för denna uppsats.

Den mångemployerade herr Ernest

Ändock att sköldebrevet blott omnämner stamfadern som "af hederlige föräldrar herkommen", är det i själva verket få av den svenska stormaktstidens krigshjältar, som har en så väldokumenterad bakgrund. Förra riddarhusamanuensen, sedan professorn Yrjö Blomstedt, vars mor var en född fröken av ätten, har i en uppsats *Lärda män och krigare utrett "willebrandarnas äldre generationer i Mecklenburg och Baltikum"* i *Gentes Finlandiae IV*, Helsingfors 1978.

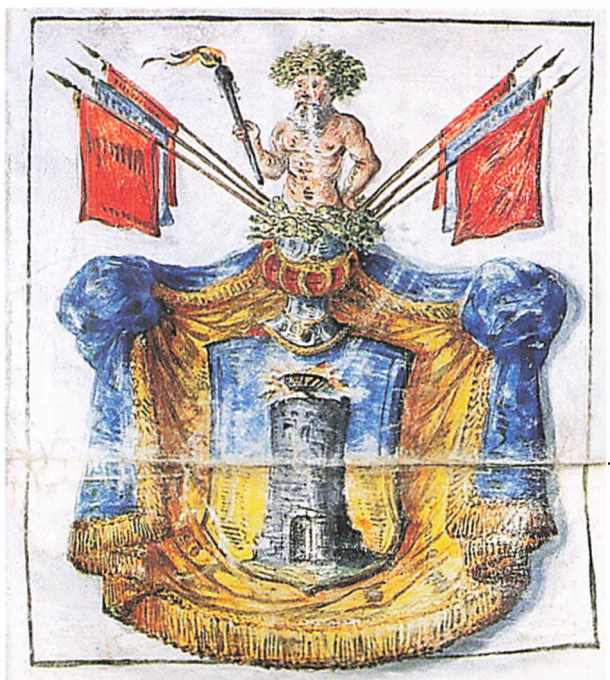
Ernest Fredrich Willebrand blev såsom kapten vid Savolax infanteriregemente adlad den 15 april 1676 av kung Carl XI, men ätten blev först 1731 introducerad på

Sveriges riddarhus under namnet von Willebrand och nr 1834. Enligt sköldebrevets personalier skulle herr Ernest "ifrån barn-
domen öfwat sigh uthi alle Christelige och lofflige dygder, särdeles uthi Studier och booklige konster sigh een grundeligh underwijsningh förwärfvat, så och änteligen uthi dhe stycken hwilcka förnembligen höra till Studium Juris uppå åtskillige Academier i Tysklandh gjort så gode framstegh att han wäl hade till wår nytta kunnat blefwit Employerad och brukat uthi någon Civil tjenst: Men som han härbredewidh haftt een synnerligh lust till Militar wäsendet, altså hafwer han sigh oss dertil begifwit..."

Villebranden

Med sköldebrevet förlänades herr Ernest "een skiöldh fördeelt i tw fielt. dess nedre guhlt, dess öfre blått, dheruti ett rundt swart wacht eller ledh torn, updragit ifrån dhet undre till mitt uthi på dhet öfvre felct, herupå en bååk, dherefter dhe resande till siöss sigh rätta plägar, medh een eldzlåga som dheruthur slår. af naturliga färgh, och nederst på tornet een öpen dörr" (ill. 1).

Varken sköldebrevet eller genealogierna ger någon fingervisning om huruvida vapnet förut burits i släkten, eller om det nyskapats vid adlandet. Släktnamnet är känt sedan 1500-talet, och dess samhörighet med vapenbilden är ju uppenbar. Fyrtorn med öppen eld, som vapenbilden föreställer, började under 1600-talet ersättas med

Ill. 1. Vapen för adliga ätten nr 1834 (Sverige), nr 119 (Finland) von Willebrand. Teckning i originalsköldebrevet 15 4 1676 i riddarhusarkivet, Helsingfors.

Arms of the Lords von Willebrand. Drawing in the letters patent by King Charles XI 1676, original in the Archives of the House of Nobility, Helsinki. - Foto Pentti Makkonen.

andra typer av lystorn - på tyska Leuchtturm i stället för Feuerturm. Willebrand syftar snarare till strandeldarnas andra användningsmöjlighet: att genom vilseledande eldar leda fartyg på grund i och för vrakplundring.

Oberoende av om vapnet syftar på lots- och fyrinrättning eller vrakplundring, är bägge näringar bättre hemmahörande på den senmedeltida nordtyska kusten än i stormaktstidens Sverige.

De friherrliga sönerna

Här intresserar oss närmast stamfaderns sonsonson, Ernst Gustaf (1751-1809).

Han gjorde till en början militär karriär och blev sedan med generalmajors rang landshövding i Åbo och Björneborgs län i Finland. Vid avskedet från denna tjänst blev han 1806 friherre men hann aldrig anmäla sig för introduktion på riddarhuset, innan det svenska rikets delning 1809 var ett faktum. General Ernst Gustaf hörde till de första som vid Borgå lantdag hyllade landets nye storfurste, kejsar Alexander I av Ryssland.

Ernst Gustaf var förmöget gift med fröken Wendela von Wright och ägde tillsammans med henne betydande jordegendomar i Tavastland. I äktenskapet

föddes åtta barn, av vilka två dog i späda ålder.

Den äldste sonen, majoren Gustaf Henrik (1786-1819) immatrikulerades i den friherrliga värdigheten på Finlands nyinrättade riddarhus 1818, men ätten - den finländska friherrliga nr 23 - utdog 1886 med stiftarens son.

Den andre sonen, översten Ernst Fredrik (1787-1837) flyttade till Sverige, blev där friherre 1812, på grund av faderns förtjänster, men också hans ätt - den svenska friherrliga nr 344 - utdog 1859 med sonen. Den tredje sonen Johan Reinhold blev även han svensk överste och slutade sina dagar i Sverige 1852.

De välgifta döttrarna

Men det var genom de tre döttrarna som Ernst Gustafs minne skulle fortleva. Alla blev gifta med framstående finländska politiker: två svärsöner blev med tiden friherrar och en blev greve.

Äldsta dottern, Wendla Sofia (1779-1863) gifte sig med premiärmajoren friherre Carl Erik Mannerheim (1759-1837). Han hade deltagit i den upproriska Anjalärörelsen och avskedats ur militärtjänsten. I storfurstendömet gjorde han en ny karriär, blev Finlands regeringschef 1822-25 och upphöjdes som sådan i grevlig värdighet 1824 under nr 8.

Den andra dottern Eva Gustafva (1781-1844) var gift två gånger, först med överstelöjtnanten Carl Johan Stiernvall (1764-1815), som 1812 blivit Viborgs läns förste finske landshövding, och andra gången med sin förste mans efterträdare som landshövding, Carl Johan Walleen (1781-1867). Walleen blev bröllopsåret 1816 adlad med samma namn och nr 170. Han blev 1820

medlem av regeringen och vid sitt avsked 1854 friherre under nr 38 jämte sin hustru son i första äktenskapet, Knut Emil Stiernvall. Friherre Knut Sjernvall-Walleen (1806-1890) slutade sina dagar som Finlands ministerstatssekreterare i Petersburg.

Den yngsta dottern Wilhelmina Albertina (1782-1824) gifte sig också två gånger, första gången med den 1812 uppsatta finska militärens förste chef, generalmajoren August Fredrik Palmfelt (1767-1814) och andra gången med sin fars kusin Adolf Fredrik von Willebrand (1766-1845). Denne blev genast 1809 kallad till medlem av regeringen, president i Åbo hovrätt 1822 och friherre 1830 under nr 33.

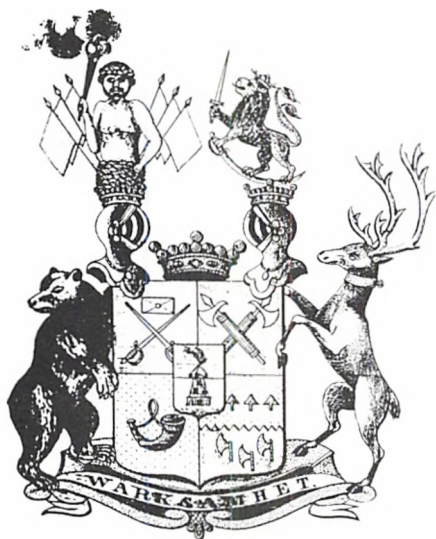
Willebrandska kabalen

Kring de tre willebrandska döttrarna utvecklade sig med tiden ett nätverk av senatorer, d.v.s. medlemmar i storfurstendömet Finlands regering. Till detta senatorsnätverk, den willebrandska kabalen kallat, hörde under tiden 1809-1905 utan avbrott tretton senatorer. Raimo Savolainen räknar i sin doktorsavhandling *Suosikkisenaattorit 1809-1892 (Finnish Senators and Favoritism)*, Helsinki 1994, med sex dylika släktnätverk. Av dessa är det willebrandska det tidigaste och det som kom att utforma det autonoma Finlands första utrikespolitik: politiken mot Ryssland.

I detta sammanhang intresserar vi oss mindre för kabalens betydelse för Finlands statsrättsliga ställning och i stället mer för dess återverkningar i heraldiken.

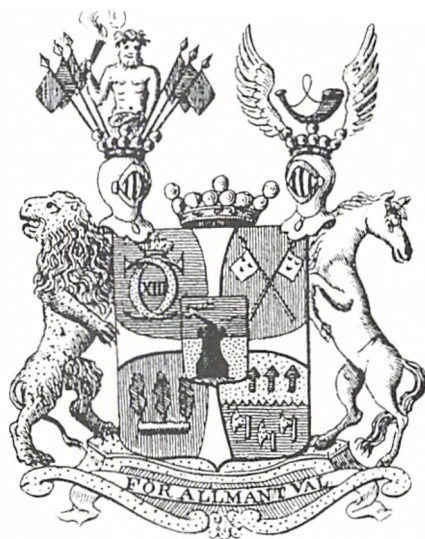
Friherrarna von Willebrands vapen

Både Gustaf Henrik och Ernst Fredrik blev egentligen friherrar för faderns förtjänster, den förre finsk, den senare

Ill. 2. Vapen för friherrliga ätten nr 23 (Finland) von Willebrand. Teckning av G.A. Kajanus och Magnus von Wright ur G.A. Kajanus, *Samling av Wapen...*, Helsingfors 1840-43.

*Arms of the Viscounts von Willebrand (creation 1806). Drawing in G.A. Kajanus, *Armorial des Familles Nobles du Grand Duché de Finlande*, Helsingfors 1840-43.*

Ill 3. Vapen för friherrliga ätten nr 344 (Sverige) von Willebrand. Kopparstick i Per Carl-sköld, *Svea Rikes Ridderskaps och Adels Wapn-Bok*, 3 upplagan, Stockholm 1830.

*Arms of the Viscounts von Willebrand (creation 1812). Engraving in Per Carsköld's *Armorial*, 3rd edition, Stockholm 1830.*

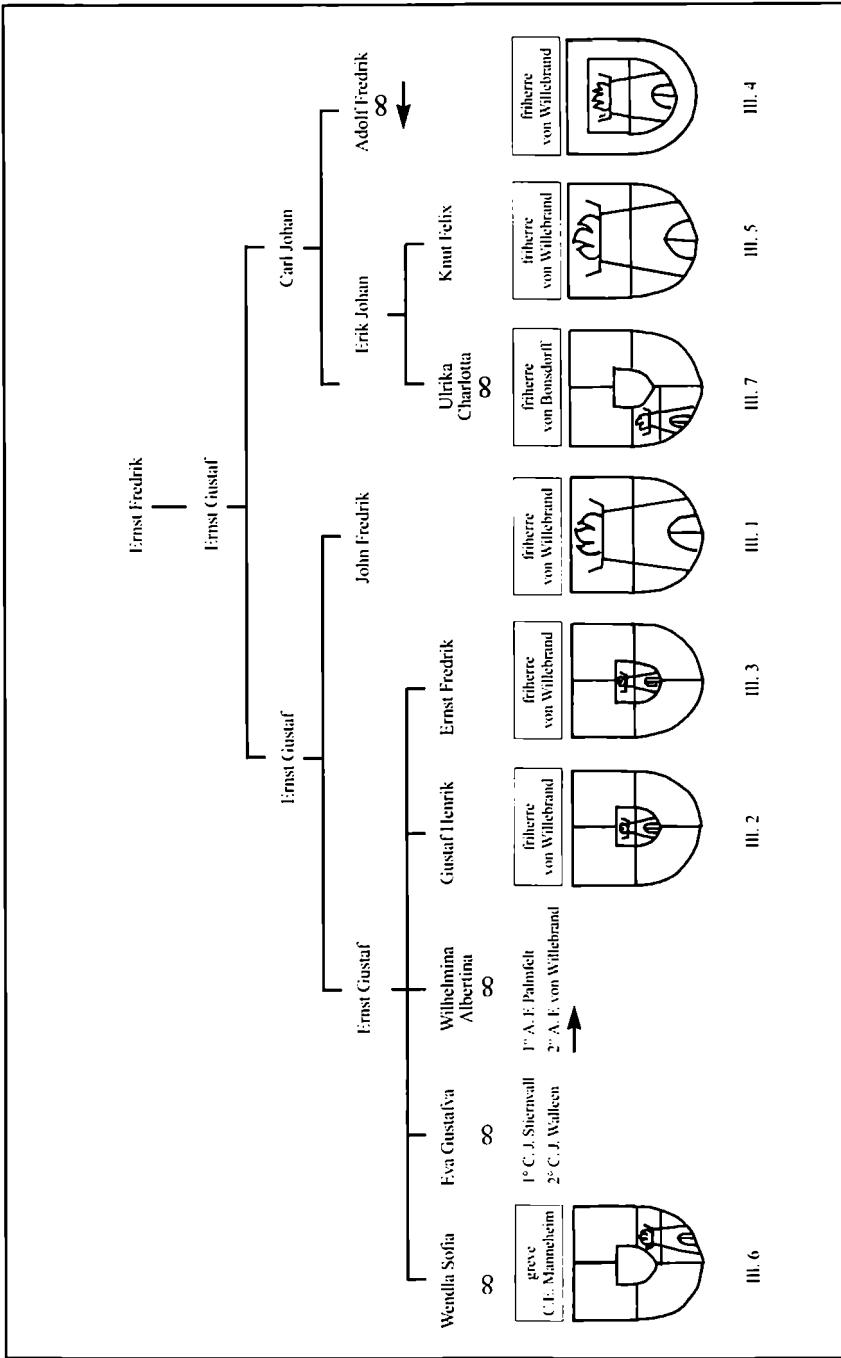
svensk. Bådas vapen innehåller på fadern syftande bilder i traditionell kvadrerad sköld med hjärtsköld (ill. 2 och 3). Stamvapnet återfinns i hjärtskölden och högra hjälmprydnaden. Båda har upptagit Ernst Gustafs hustrus, det von Wrightska vapnet i fjärde fältet, och dessutom moderns, en fröken Jägerhorn af Spurilas vapen, Gustaf Henrik i tredje fältet och Ernst Fredrik som vänster hjälmprydnad.

Ernst Fredrik har dessutom ett tredje minnesvapen i sitt tredje fält, det Mörnerska. Vilka bevekelsgrunder som lett därtill har det inte lyckats mig att utröna, ty den

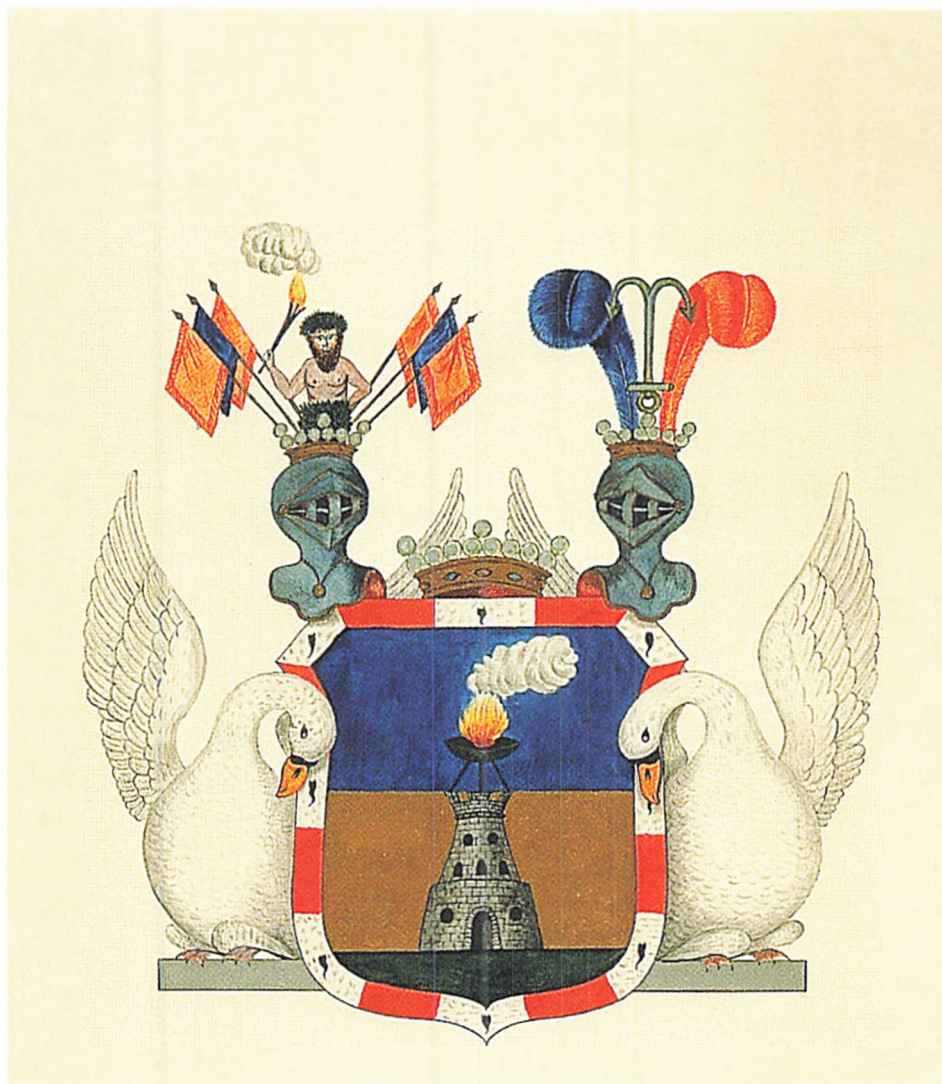
närmaste släktingen är en halvkusin. Gustaf Henriks båda första fält syftar på faderns civila karriär: brevet och sablarna på krigsexpeditionen och liktorsstavarna på landshövdingeämbetet.

Båda vapnen har också bilder syftande på respektive fädernesland: Gustaf Henrik har Finlands lejon som vänster hjälmprydnad och Ernst Fredrik kung Carl XIII:s monogram i första fältet och två trekronorsfanor i andra fältet.

Valet av sköldhållare visar tydligt nationella särdrag. Där den finske Gustaf Henrik har Satakundas björn och Ålands hjort

Ernst Fredrik von Willebrands efterkommande och deras vapen.
The descendants of Ernst Fredrik von Willebrand and their coat-of-arms.

Ill. 4. Vapen för friherrliga ätten 33 (Finland) von Willebrand. Originalvapenritning i riddarhusarkivet (odaterad och osignerad), Helsingfors.

Arms of the Viscounts von Willebrand (creation 1830). Original drawing in the Archives of the House of Nobility, Helsinki. - Foto Pentti Makkonen.

III. 5. Vapen för friherrliga ätten nr 60 (Finland) von Willebrand. Originalvapenritning (odaterad och osignerad) i riddarhusarkivet, Helsingfors.

Arms of the Viscounts von Willebrand (creation 1889). Original drawing in the Archives of the House of Nobility, Helsinki. - Foto Pentti Makkonen.

- fadern var där landshövding - har svenske Ernst Gustaf de europeiska djuren lejon och häst.

Ytterligare två willebrandar upphöjdes med tiden till finska friherrar. Presidenten i Åbo hovrätt Adolf Fredrik, gift med Ernst Gustafs yngsta dotter, omgav stamvapnet med en bård samt tog sin moders, en fröken Lillienstiernas vapen som hjälmprydnad i den nya vänsterhjälm (ill. 4). Adolf Fredriks brorson Knut Felix, medicine professor med titel av verkligt statsråd, upphöjdes 1889 till friherre. Också han behöll stamvapnet oförändrat och tog som ny hjälmprydnad sitt yrkes aeskulapstav (ill. 5).

Greve Mannerheim och friherre von Bonsdorff

Också två ingifta, äldste svärsonen Carl Erik Mannerheim, och Adolf Fredrik von Willebrands brorsdotters man, Johan Gabriel von Bonsdorff, utnyttjade det willebrandska vapnets renommé.

Såväl det friherrliga som det grevliga mannerheimvapnet är fulla av minnesvapen. I det grevliga har tillkommit två nya fält: det tredje med Egentliga Finlands vapen och det fjärde med willebrandska vapnet. Två nya hjälmprydnader har tillkommit: Finlands lejon och en trana. Sköldhållare är en björn som hos svärfadern och en älg (ill. 6). Mannerheim var som sin svärfar landshövding i Åbo och Björneborgs län, och lejonet och älgen representerar det nya fäderneslandet. Den vakande tranan är en lämplig symbol för lagstiftaren och ämbetsmannen.

Kamreraren i senaten, statsrådet, juris utrisque och filosofie jubeldoktorn, herr Johan Gabriel von Bonsdorff upphöjdes 1868 till friherre. I sitt friherrevapen behöll han stamvapnet, men huvudsköldens

fyra fält är nya. Det willebrandska vapnet syns i tredje fältet. De övriga bilderna syftar på hans karriär: första fältet på jubeldoktoratet i juridik, det andra på hans kamrerareämbete och det fjärde på hans arbete för omläggningen av löner och skatter från natura persedlar till penningar, orsaken till hans friherrevärdighet (ill. 7).

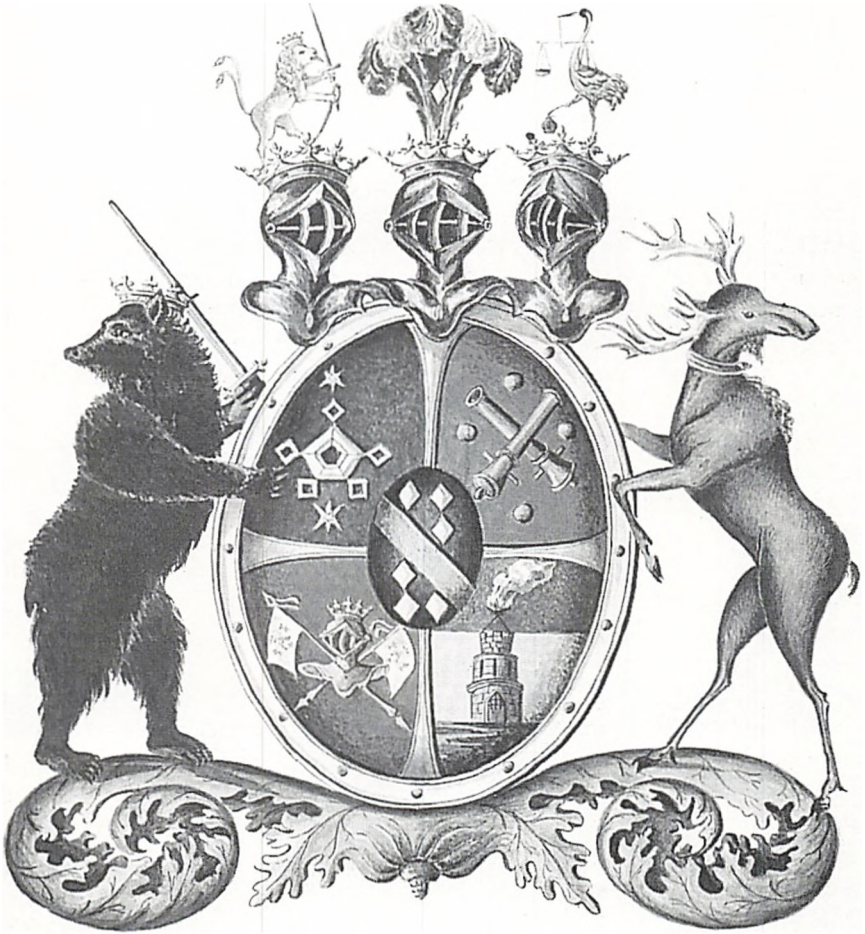
Slutord

Att det willebrandska vapnet uppträder sju gånger i den finländska heraldiken är som vi sett ingen slump. De willebrandska ätternas politiska betydelse i det tidiga 1800-talets nya finska statsbildning är stor och spåren kan följas till dagens statsskick. Emellertid är det sällsynt med så tydliga politisk-heraldiska spår. Av de omtalade sex släktkretsarna i senaten, är den willebrandska kabalen den enda, som på detta sätt lämnat eftervärlden ett minnesmärke i bild. - Allt källmaterial ingår i respektive ätts genealogier i riddarhusarkivet i Helsingfors.

Summary

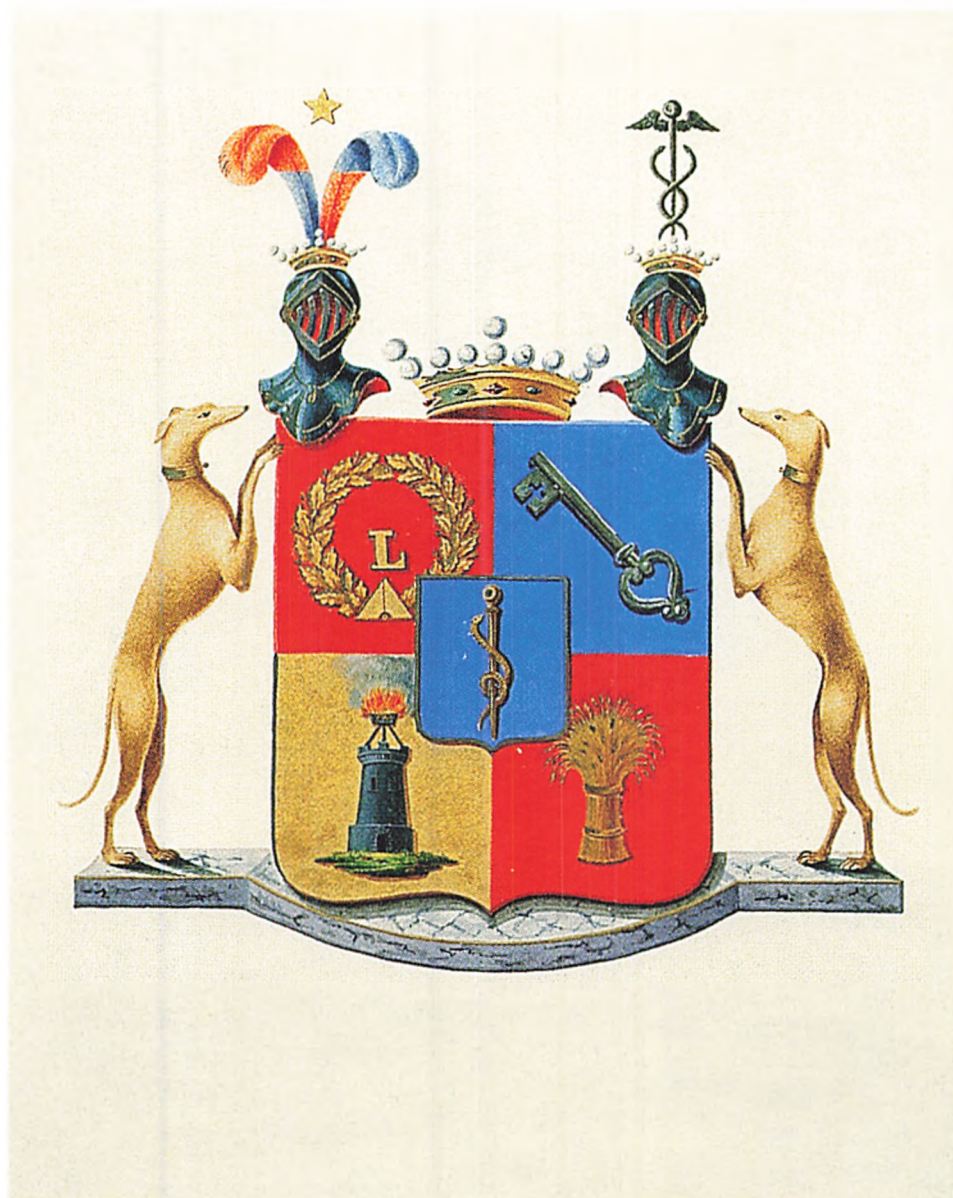
Ernest Fredrich Willebrand belonged to a family from Mecklenburg. The members of this family became predominantly lawyers, but Ernest Fredrich pursued a military career in Sweden, where he reached the rank of a captain. He was raised to the nobility as Lord von Willebrand by King Charles XI in 1676. The family was registered as no. 1834 in the House of Nobility in Stockholm in 1731. The original letters patent, after being lost for many years, were retrieved by the family and donated to the House of Nobility in Finland in 1995.

The arms (ill. 1) are blazoned "per fess azure and or a watch or lead tower sable

Ill. 6. Vapen för grevliga ätten nr 8 (Finland) Mannerheim. Originalritning 1824 (osignerad) i riddarhusarkivet, Helsingfors.

Arms of the Counts Mannerheim. Original drawing in the Archives of the House of Nobility, Helsinki.
- Foto Pentti Makkonen.

Ill. 7. Vapen för friherrliga ätten nr 49 (Finland) von Bonsdorff. Originalritning av G.A. Kajanus 1869 i riddarhusarkivet, Helsingfors.

Arms of the Viscounts von Bonsdorff. Original drawing in the Archives of the House of Nobility, Helsinki. - Foto Pentti Makkonen.

from which issuing a light proper and with an open door on the tower". The name Willebrand means "light leading astray" and the pillage of wrecks has always been a common occupation on the shores of Northern Germany.

The great-great-grandson of the first Lord von Willebrand, Ernst Gustaf, was as Major-General and Lieutenant Governor of a Finnish province, advanced to the rank of viscount in 1806 (ill. 2).

He had married a lady of some wealth. Of their children, the eldest son succeeded his father as 2nd viscount and the second son was himself created a viscount in 1812 (ill. 3).

All three daughters married outstanding Finnish politicians who played important parts in attaching the newly created grand-duchy of Finland to the Russian Empire. The eldest daughter Wendla Sofia married Carl Erik Mannerheim, later the first Prime Minister of Finland and created a count in 1824 (ill. 6). The second daughter, Eva Gustafva married firstly Carl Johan Stjernvall, first Finnish Lieutenant Governor of the province of Carelia, and secondly his successor, Carl Johan Walleen, raised to the nobility in 1816 and created a viscount 1854. The youngest daughter Wilhelmina

Albertina also married twice, firstly to the first commander-in-chief of the Finnish Militia General August Fredrik Lord Palmfelt, and secondly to her kinsman Adolf Fredrik von Willebrand, a cabinet minister and president of the Court Appeal, created a viscount in 1830 (ill. 4). Further, Knut Felix von Willebrand, a professor of medicine, was created a viscount in 1889 (ill. 5), and Johan Gabriel von Bonsdorff, married to a lady von Willebrand, and a secretary of state of the Treasury, was also created a viscount in 1868 (ill. 7).

The matrimonial alliances of these three daughters von Willebrand created a network of family ties between the members of the Finnish Government, called the "cabal" of the Willebrand's. Several such networks existed in Finland during the era of imperial favoritism in the 19th century, but this one was responsible for building up the Finnish foreign policy towards the Russian Empire.

All those newly created noblemen included the lighthouse of the von Willebrand in their arms. It appears thus in seven different armorial bearings and consists a heraldic monument of the importance of this family in Finnish early 19th century politics.

”... dänischen Leoparden”

med svansen mellan benen

Av Jan Raneke

I mitt föredrag om Die Löwenwappen im Mittelalterlichen Skandinavien vid den heraldiska kongressen i Köpenhamn 1980 berörde jag bara i förbigående en hypotetisk koppling mellan en figurframställning från 1000-talet och ett heraldiskt vapen. Vad jag vet har man inget känt belägg för att ett vapen bygger på en förheraldisk bildidé, ett faktum som i så fall kan betraktas som sensationellt. Jeg vill här litet närmare redogöra för detta ”fynd”.

År 1124 var biskop Otto från Bamberg i Pommern i samband med ett massdop av vender och uppehöll sig då bl.a. i staden Cammin, varifrån han inledde förhandlingar med ärkebiskop Ascer i Lund. Tre år därefter, 1127 närmare bestämt, var åter en beskickning från Bambergbiskopen i Lund. Det kan således konstateras, att det rät ett intimt samarbete mellan de båda kyrkofurstarna, när det gällde kristningsarbetet med de motsträviga venderna. Det

Dopfuntskupa i granit från Uth Kirke, Danmark.
Taufstein in Granit in der Kirche zu Uth, Dänemark.

Bambergskrinet från 1000-talet.
Der Bambergerschrein, aus dem 11. Jahrhundert.

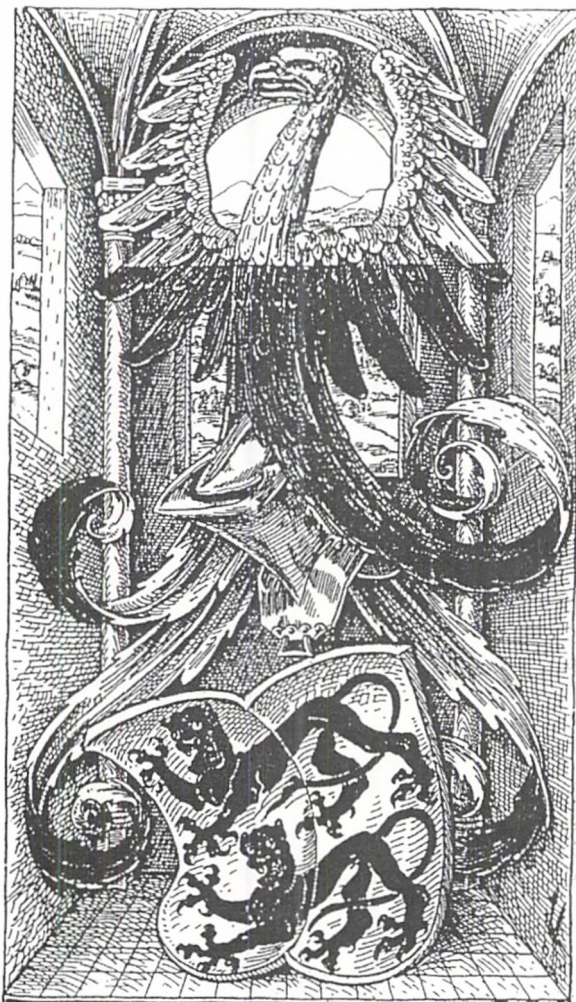
finns två konsthistoriskt intressanta relik-skrin, som har namn efter deras senare förvaringsorter, nämligen Bamberg- och Camminskrinen. De är till utscendet något olika men lika som konsthantverksprodukter, i stilhänseende och tillkomsttid. Man har daterat dem till något av 1000-talets första decennier. De har förmodligen tillverkats någonstans i Sydsandinavien troligast i Lund.

Bambergskrinet har ett format av 26 cm i kvadrat och 13 cm högt. Det har en stomme av ek med bronsbeslag och med infällda plattor av älghorn eller elfenben. Dessa plattor är försedda med en rik, snidad dekor med djur- och fågelnormantik i nordisk bandstil med tidigromanskt växt-rankeinslag. En av Bambergskrinets sidor har tre dekorerade fält. Mittfältet visar en fågelliknande figur av örntyp medan vart och ett av de flankerande fälten har ett gående heraldiskt leopardliknande djur med undersvängd svans. Båda djuren är

vända mot mittfältet med örnen. Nu kan man ställa sig frågan, varför ett nordiskt relikskrin hamnat just i Bamberg? Av vad som framgått av det föregående, ligger det nära till hands antaga, att skrinet varit en gåva från biskopen i Lund till hans kollega från Bamberg, och att den senare fört skrinet med sig tillbaka hem efter missi-onsarbetet i Pommern.

Bamberg i norra Bayern var sedan gammalt biskopssäte med en ståtlig katedral, som började byggas redan på 1000-talet och har liksom Lund lombardiska stilinslag. Ej långt från staden ligger borgen Hohenlohe stamsäte för den högadliga släkten med samma namn och känd sedan 1178.

Sannolikt har släkten ännu tidigare tillhört det ledande skiktet i denna trakt och i staden Bamberg beklätt höga ämbeten kanske kyrkliga sådana. Furstbiskopar var vid denna tid ett vanligt inslag, vilka rekryterades inom adelsfamiljerna. Biskop

Vapen Hohenlohe formgivet 1896 av "der Altmeister" Otto Hupp (1859-1949), Tysklands kanske främste heraldiske konstnär.

Das Wappen Hohenlohe, in 1896 vom "Altmeister" Otto Hupp (1859-1949) gezeichnet, vielleicht dem hervorragendsten heraldischen Künstler Deutschlands.

Otto kan därför mycket väl ha varit en tidig Hohenlohe, även om något belägg, som kan tala härför, inte är känt av författaren. Det var just vid denna tid omkring år 1130 och de närmaste årtiondena därefter som de ledande adels-

släkterna sökte efter motiv till sina sköldemärken. En händelse som ser ut som en tanke.

Kan relikskrinet möjligen ha gett uppslaget till familjens vapen?

Hohenlohes vapensköld innehåller två svarta leoparder på ett fält av silver.

De har svansarna mellan benen.

Hjälmprydnadens örn är delad av silver och rött.

Hela detta motiv återfinnes på skrinet: fågeln och odjuren med svansarna nedslagna mellan benen och med frontalt-täll-da huvuden (= heraldiska leoparder). I kontinental heraldik förekommer inte djur med svans mellan benen, då detta ansågs som ett uttryck för feghet. Hohenlohes vapendjur är därför helt unika i sin miljö och allt tyder därför på, att de har nordiskt ursprung. Runstenarnas banddjur med flera, liksom kungaätternas tidiga lejon och leoparder har i flera fall undersvängd svans, som även förekommer hos vissa frälscätter t.ex. ”Tillbaksseende ulv”, där också vargen har svansen mellan benen. Denna svansföring återgår helt säkert på den nordiska förheraldiska djuornamentiken.

1800-talets tyska heraldiker har med viss misstro betraktat dessa originella leoparder och i släkten Hohenlohes familje-

krönika omnämnes de som ”dänischen Leoparden”.

Litteratur

Goldschmidt, A.: Die Elfenbeinskulpturen aus der Zeit der karolingischen und ottonischen Kaiser, II, Berlin 1918.

Rydbeck, Monica: Skånes stenmästare före 1200, Lund 1936.

Zusammenfassung

Der kunstgeschichtlich wohlbekannte ”Bambergerschrein”, wahrscheinlich im elften Jahrhundert in Lund hergestellt, könnte die Inspirationsquelle für das Wappen der süddeutschen Dynastenfamilie Hohenlohe gewesen sein, auf dem die Leopard auf nordische Art mit nach unten geschlagenen Schwänzen zu sehen sind. Die Helmzier der Familie, der aufsteigende Adler, macht das zentrale Motiv zwischen zwei leopardähnlichen Ungeheuern mit hinunterschlagenen Schweifen aus. Alles ist in eine der Seiten des Schreins geschnitten.

Heraldica varia

Slægten von Seitzbergs våben

Den fra Oberpfalz indvandrede adelslægt von Seitzberg, der nu blomstrer i Danmark, har for få år siden fået sin genealogi nærmere belyst.¹ Der kan i forlængelse heraf være anledning til at se på slægtens heraldik.

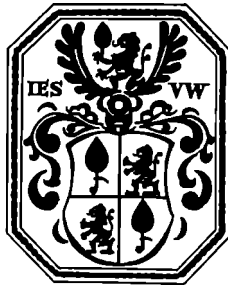
Ved kejser Leopold I's adelspatent af 26. maj 1699 blev Johann Engelhard Seitz von Wolfenring ophøjet i Det hellige romerske Riges adel med prædikatet von Seitzberg.² Hans baggrund var krig og landbrug.

Det ham tilståede adelsvåben blasoneres som et delt skjold, hvis venstre nedre og højre øvre del guld, i hvilke to en kronet løve med en opspunden dobbelt hale og udslået rød tunge, som i den højre pote holder en blå vindrue(klase) ved stænglen foruden to vinblade, højre under- og venstre øvre del hvid, i hvilke to en blå vindrue(klase) på stænglen og to

blade. På skjoldet en åben adelig turnerhjelme med nedhængende gyldent klenodie, på venstre side et blandet blå og hvidt, på højre side et blandet rødt og gult hjelmklæde og prydet med en gylden krone besat med ædelsten, fra hvilken den højrevendte i skjoldet beskrevne grumme løve ses mellem to ørnevinger, den venstre blå og den højre rød.

Det originale patent - i codexform - indeholder en smuk våbengengivelse i tidens stil.³

I følge diplomtet kan våbenet bruges i alle ærlige, redelige og adelige sager og forretninger, i spøg og alvor, i strid, ved storm, kamp, turneringer, fægtninger, ridderspil, felttog, på bannere, når telt slås op, i segl og signeter, på klenodier, ved begravelser, på malerier og ligeledes på enhver måde efter ære, behov, vilje og velbehag.

Johann Engelhard Seitz von Wolfenring underskrift og segl fra 1684. Dokument i Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München.

Slægten von Seitzbergs adelsvåben, som det ses malet på pergament i adelsdiplomet fra 1699. Det opbevares i dag på Det historiske Museum i Regensburg.

Adelspatentets våben er nært beslægtet med det våben, som Johann Engelhard allerede havde ført i sit signet 1684.

Der kan næppe være tvivl om, at drueklasen oprindeligt har henvist til besiddelsen af et vinbjerg eller på anden måde til vinproduktion.

Johann Engelhards far, Adam Seitz, nedstammede med sine egne ord "fra ærlige forældre og forfædre, som har ejet adelige godser i Kurbayern og giftet sig ind i anseelige, ja tildels adelige slægter". Også han havde et heraldisk signet.¹ Desværre er de kendte aftryk dog så ringe, at motivet ikke nærmere kan bestemmes.

Vi kender våbenføringen i Johann Engelhards moder, Eva Elisabetha von Kumpels familie. Hendes fader, kansleren, dr. juris Hans Ulrich Kumpel - hvis fortræffelige fortjenester over for Det hellige Rige og kejserens ærkehus nævnes i Johann Engelhards adelsdiplom - blev den 4. marts 1623 adlet af kejser Ferdinand. Hans Ulrich måtte skrive sig von Bömblin og fik forandret og forbedret "sein zuvor anerbetes Wappen".²

Ifølge patentet er våbenet et hvidt eller sølv ovalt skjold omgivet med et guld ornament, hvori opretstående en rød eller rubinfarvet løve med udsprede fødder, en over sig kastet, dobbelt hale, åbent gab, udslået tunge. I den højre pote holder den en gul kugle. På skjoldet er en åben adelig turnerhjelm med rødt og hvidt hjelmdekken til højre og venstre og derpå en gul eller guldfarvet kongelig krone, hvorpå den røde løve fra skjoldet mellem to bøffelhorn med mundingshullerne vendt udad, det højre hvidt, det venstre rødt.

Hos Siebmacher anføres det, at afvigelsen fra stamvåbenet - "forbedringen" - antagelig alene udgøres af våbenets ovale form og det gule ornament.

Noter

1. P. Hampton Frosell, Slægten von Seitzberg, Personalhistorisk Tidsskrift, 1989, s. 157-174.
2. Österreichisches Staatsarchiv, Abt.: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Registerband Nr. 30 (Kaiser Leopold).
3. Personalhistorisk Tidsskrift, 1989, 163. Unøjagtigt er blasonering og våbengengivelsen hos Siebmacher, Grosses allgemeines Wappenbuch, Bd. VI, 1. Theil. u. Theil 3. Abgestorbene bayerische Geschlechter, ("Seiz" og "Seitz von Seitzberg") med tavle 184.
4. Staatsarchiv Amberg (Oberpfalz), Münchener Hofkammer, nr. 777.
5. Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien. Abt. Adelsarchiv, Reichsakt VB 6289.

Bertil A. Frosell

Låg spridningshastighed för heraldiska fakta

Hur svårt heraldiska rön har att tränga ut gamla föreställningar illustreras av det svenska trekronorsvapnet, som 14 år efter Madridkongressen, då Avignonfrisen med trekronorsvapnet avslöjades med Magnus Eriksson som huvudman, fortfarande anges vara infört av Albrekt av Mecklenburg.

Detta påstår sälunda Herman Lindqvist i sin "Historia om Sverige" från 1992, och den 6 juni 1996 påstår Svenska Dagbladet detsamma. På Trettondagjul, som ju firas till minne av "heliga tre konungar", förkunnade 1994 föreståndaren för Skattkammaren på Kungl Slottet i Stockholm att de tre kronorna stod för dessa tre konungar. Som ett sista exempel kan nämnas Per Andersson,

som i sin bok "Nordens korsflaggor" från 1992 anger att trekronorsvapnet är känt från 1364. Man frågar sig hur låg spridningshastighet som kan anses rimlig för historiska fakta till trots allt "intresserade kretsar".

Emellertid borde presentationen i Madrid 1982 inte varit en nyhet och en så stor sensation. Trekronorsvapnet finns nämligen dokumenterat som kung Magnus vapen i vapenrullan Ingeram-Codex från 1400-talet, förvarad i Konsthistoriska museet i Wien.

Där låg alltså uppgifter obeaktade av bl a Heribert Scitz, då han 1961 publicerade sin bok "De tre kronorna" med sitt teori bygge om heliga tre konungar. Detta illustrerar även vikten av att källmaterial och urkunder publiceras. Då det gäller Ingeram-Codex skedde detta 1986 som Folge 3, Band 12 av ADLERS årsböcker (Verlag Böhlau). Märkligt nog har utgivaren tolkat "magnus kung/us sweden" som "König Magnus I. von Schweden", dvs Magnus Ladulås i stället för Magnus Eriksson, dock utan motivering.

Lars C Stolt

Heraldisk litteratur siden sidst

Mer militär heraldik

Roger Lindewall & Erling Glantz: *Svenska försvarsmaktens krigs- och fredsförbands-tecken av tyg. Del 1A och 1B. Armén*. Solna, 1995. Två volymer, 163 sidor, lösblad. Beställes från Roger Lindewall, Östervägen 11, S-171 39 Solna. Pris: 250 SEK.

Mats Nässert: *Svenska försvarets tilläggs-tecken. Del 1 Armén*. Växjö, 1996. Inbunden, 128 sidor. Beställes från Mats Nässert, Stenvägen 10, S-352 50 Växjö. Pris: 340 SEK.

I Heraldisk Tidsskrift nr 73 anmäldes en officiell publikation över svenska försvarsmaktens förbandsvapen (TFG 95009). Nu har på enskilt initiativ utkommit två publikationer över samma försvarsmakts heraldiska undervegetation, en de glada amatörernas tummelplats. Min ovannämnda anmälan slutade med en efterlysning av regler för de lokala förmågor på förbanden som utarbetar de nu allt vanligare heraldiska objekten på lägre nivå, t ex tilläggsstecken. Behovet av dylika regler framgår med all önskvärd tydlighet av dessa nya publikationer.

På senare år har sk tilläggsstecken på svenska försvarets uniformer blivit allt vanligare. De består av ett textilmärke, som i fredstid får bäras till fältuniformen (alltså inte till övriga uniformsdräkter) på vänstra armen strax nedanför axelsömmen, utmärkande förband eller annan enhet. Tidigare har svenska försvaret varit mycket restriktivt då det gäller olika slags tjänstetecken på uniformer, men sedan man 1981 väl släppt loss bärandet av dylika tilläggsstecken tycks inga restriktioner längre gälla.

Man tar väl inte alldeles fel om man utgår från att dessa tilläggsstecken inspirerats av framförallt amerikanska försvarets "shoul-

der sleeve insignia" eller "shoulder patches". De mer okonventionella och skämtsamma motiven, som för tankarna till serie-teckningarnas formspråk, påminner om de märken som stridsflygplanerna från Walt Disneys hemland för på sina flygjackor eller på sina flygplan.

Den rikhaltiga märkesfloran kan ur heraldisk synvinkel indelas i heraldiska, kvasiheraldiska och oheraldiska märken. De heraldiska består i sin tur av märken med fastställda förbandsvapen (se ovannämnda TFG 95009), äldre vapen med andra huvudmän och nykomponerade vapen. De äldre vapen med andra huvudmän som kommer till användning i tilläggsmärken kan vara äldre landskapsvapen, sockenvapen och häradsvapen, men även släktvapen. Sälunda har 12. infanteribrigaden (Smålandsbrigaden) tagit upp Smålands vapen från 1500-talet med "harka" (armborst) och två rosor (eg. liljor). Kompanierna i Livgardesbrigadens grundutbildningsbataljon har (med vederbörligt

Ill. 1.

III. 2.

III. 3.

III. 4.

III. 5.

III. 6.

III. 7.

III. 8.

III. 9.

III. 10.

tillstånd?) anammat vapen för släkter som tjänstgjort i Svea livgarde, såsom Stenbock, Brahe, Gyllenstierna, Posse och Holstein-Gottorp. Livkompaniet har tagit Vasaättens vapen med kunglig krona (ill. 1). Dock har vapnet i denna version, som synes, en vas i stället för en vase (!).

Som exempel på nykomponerade vapen kan nämnas Fogrupp Norr (ill. 2) och 32. luftvärnsbataljonen (ill. 3). Då det gäller pretentiösa vapen tas nog priset av 42. brigadpansarvärnskompaniet i Smålandsbrigaden, som för en med kunglig krona krönt sköld kvadrerad av Smålands och Jönköpings vapen och hållen av två krönta tillbakaseende lejon. Detta för ett enkelt kompani föga blygsamma vapen har dessutom valspråket "Det kostar att ligga på topp". För övrigt är kombinationsvapen vanliga. Sälunda kombinerar Fogrupp Hudiksvall vapnen för Hudiksvall, Ljusdal och Nordmaling i en delad och underkliven, cirkulär sköld.

Som exempel på kvasiheraldiska märken visas här märken för Bergslagen gruppen (ill. 4), 13. fördelningen (ill. 5) och 14. fördelningen (ill. 6).

Av oheraldiska märken är de bästa de som använder de gamla kompanimärkena. Annars får ofta fantasin flöda fritt utan att besväras av den goda smaken, exempel: 522. skyttebataljonen i Värmlandsbrigaden (ill. 7), 7. kompaniets bevakningspluton i Södermanlandsbrigadens grundutbildningsbataljon (ill. 8), 65. norrlandsjägarbataljonen (ill. 9) och 2. luftvärnskompaniet i 35. luftvärnsbataljonen (ill. 10).

Enligt uniformsreglemente för armén 1993 skall tilläggsstecken vara fastställt av chefen för armén. Antingen bryter man i stor utsträckning mot denna bestämmelse eller så måste man i många fall ifrågasätta arméchefens och hans rådgivares omdöme. Påpekas bör att många av märkena i strid mot bestämmelserna dessutom

bärs på höger arm. Som heraldiker slås man även av att bildinnehållet i många märken är riktat bakåt, alltså heraldiskt vänster.

Till glädje för kalenderbitare och samlare kännetecknas Lindewalls bok av stor detaljrikedom, och även efemära märken och varianter registreras i svart-vita teckningar. Totalt visas omkring 1200 märken. Nässerts bok är en elegant bok i oktav med fotografiska illustrationer i färg av 768 märken. Om Lindewalls bok mera är en katalog, är Nässerts bok en handbok, där tecknen framträder så som de användes. Nässert har också en mer överskådlig framställning över förbandshistoria och -organisation och märkenas aktuella status. I vissa fall blir dock dess färgillustrationer otidigare än de svart-vita teckningarna i Lindewalls bok, som dessutom i en del fall anger upphovsman, vilket är en poäng. Nämnas bör att bägge böckerna även upptar utbildningstecken av tyg.

Nässerts bok rekommenderas för den allmänt heraldik- och uniformintresserade, medan de bägge böckerna kompletterar varandra för specialintresserade och samlare. Kommande delar av bägge verken skall uppta tecken för marinen, flygvapnet, hemvärdet etc. Den vildvuxna floran av tilläggsstecken torde uppgå till bortåt 3000 och lär väl aldrig kunna dokumenteras till 100%.

Lars C Stolt

Uttal av namn

Cläes Uggla: *Rätt uttal av adliga namn*. Eget förlag, Västerhanninge, 1996. 12 sidor.

I dessa dagar, då de mest osannolika uttal av egennamn och andra ord kan höras i etermedia, har utkommit en liten skrift i privattryck. Den är författad av fd patenträttsrådet, jur dr hc Cläes Uggla. Han bor i en ort söder om Stockholm med den officiella stavningen

Västerhaninge, som av honom själv tecknas med dubbelt n för att motverka det numera vanliga, felaktiga uttalet med långt a.

Att problemet med namnuttal är stort påminns man ständigt om i Sveriges radio, som har en medarbetare, vars namn uttalas som "båjve". Förmodligen avses det namn som i Sverige av hävd uttalas som "bä've", alltså Boivie. Den mest kände bäraren av namnet August, nämligen Strindberg, får vidare finna sig i att få sitt namn uttalat med difflongen au i stället för det riktiga å-ljudet, medan en av dagens svenska kändisar, som heter Peter, men av någon anledning inte vill ha svenskt uttal, utan vill kallas Piter, alltid får detta önskemål respekterat.

I denna skrift med sin läckra layout av Louise Uggla kan man inhämta att de svenska adelsnamnen Hamilton och Wachtmeister uttalas med grav accent till skillnad mot ursprungsspråkens akuta accent. (Även svenskar tycks ha svårt med grav accent, vilket ibland gör rent komiska intryck, såsom då man ger det så vanliga ordet sambo, i betydelsen samboende, akut accent, varigenom det får betydelsen avkomling av neger och indian.) Vidare får man lära sig uttalen "a`nnrep" (Anrep), "de bråj" (de Broglie), "hå`rrmelin" (Hermelin), "sju`lman" (Schulman) och "stro`tjirk" (Strokirch). Det gäller emellertid att hålla tungan rätt i mun: den friherrliga ätten von Vegesack uttalas "fej'sack", medan den lågadliga lär ska uttalas "fe'gesack".

Uttalen kan vara betingade av bildning, men även av klasstillhörighet och bli ett tecken på utanförskap. Ett exempel på ett sådant klassuttal är yrkesbeteckningen elektriker, som uttalas elektriker av alla utom av elektrikererna själva. Där om skriver Alf Henrikson i Vårt antika modersmål: "Den teoretiskt skolade elektrikern har sin accent på antepenultima ty ac-

centen på penultima är den praktiskt rutinerade elektrikers privilegium och prerogativ". Ett typiskt klassuttal är också det uttal som namnet Carola fått genom en känd popsångerska. Det klassiska uttalet "káröla" har på kort tid trängts ut av "karöla" till förtrytelse för äldre bärare av namnet. Uggla skriver därom: "I den mån förnamnet Carola bärs inom adeln är det rätta uttalet "káröla".

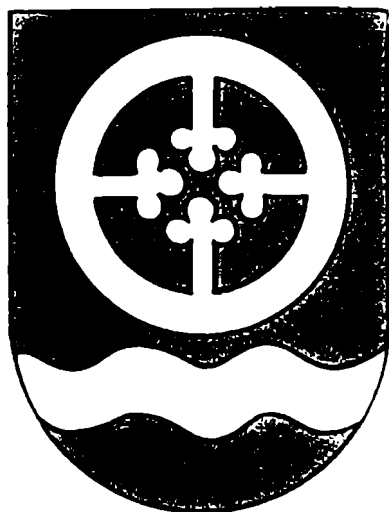
Uppsatsen, som inspirerats av uttalsbeteckningarna i Debrett's Peerage and Baronetage, var avsedd att publiceras i Studio Anthroponymica Scandinavica, men dess författarens typiska, något respektlösa stil förhindrade dess publicering där, och den kom i stället ut som privattryck som ett tack till gratulanterna på författarens 80-årsdag. Förhoppningsvis kommer denna publikation att inspirera till införande av uttalsbeteckningar i bl a den svenska adelskalendern.

Lars C Stolt

Karelen heraldik

Aleksandr Paskov: *Karjalan vaakumat ja liput*. Petrozavodsk, 1994. Duodesformat, plastband m. skyddsomslag, 351 sidor, 94 bilder. Pris: 129 FIM.

Efter Sovjetunionens upplösning kommer ett uppdämt heraldikintresse till uttryck i de forna sovjetområdena. Sålunda har en liten behändig volym i duodes utkommit om det något diffusa begreppet Karelen vapen och flaggor genom tiderna. Texten är på finska och ryska, men med resumé och bildtexter på engelska. Boken börjar med beskrivning av Ruriks släktsymboler (där man tydligen hävdar teorin att den Ukrainska treudden kommer från de svenska vikingarna). Via furstendömet Novgorods vapen beskrivs så de olika kommunvapnen för att sluta med beskrivning av vapen och

Vapen från 1991 för i Finland levande från Lahdenpohja vid Ladoga, som avträddes 1944 till Sovjet (silver i rött).

flaggor i 1900-talets politiska turbulens. Även icke fastställda förslag visas.

Givetvis finns de av Gallen-Kallela ritade vapnen med den karelska björnen och korsflaggorna för den suveräna Karelska republiken 1920 med regering i Uhta, men även en flagga från 1918 för karelarna i Uhta av J Meiska (blå med Karlavagnens stjärnbild i vitt i kantonen). På 1930-talet dök det upp ett förslag till vapen för Uhta-regeringen och en korsflagga för Karelen (som finska flaggan, men med gula kanter på korset). För den i Ryska federationen ingående republiken Karelen föreslog J Nivin 1992 ett vapen och en flagga (liggande grön-vit-ljusblå trikolor med ett rött kors i mitten). Detta förslag antogs inte, utan 1993 fastställdes den nu gällande flaggan (liggande trikolor i rött-blått-grönt). Ett intressant nytillskott till de nordiska kors-

flaggorna tillkom 1992, då folkgruppen vepserna i Karelen fick en grön flagga med ett gulkantat blått kors.

Lars C Stolt

Sveriges Dronningar

Adam Heymowski: *Sveriges Drottningar. Fran Vasa til Bernadotte*. 56 sider, väbentegninger udført af Jan Raneke. Udgivet af Kungl. Husgerådskammaren med Bernadottebiblioteket. Stockholms Slott 1995. SEK pris: 80.-

I 1981 udgav Kungl. Husgerådskammaren i Stockholm Adam Heymowskis skrift *Från Vasa till Bernadotte*. Fem svenska dynastier, med heraldiske tegninger af Jan Raneke. Det er et skrift, der indeholder udførlige kongerækker, stamtavler og portrætter, heraf flere i farver, for de fem dynastier, som har siddet på Sveriges trone siden 1521: Vasa til 1654, Pfälz 1654-1720, Hessen 1720-1751, Holstein-Gottorp 1751-1818 og Bernadotte fra 1818.

Dette skrift, som er ved at blive optrykt i et fjerde oplag, har nu fået en pendant i Sveriges Drottningar. *Från Vasa till Bernadotte*, påny skrevet af Adam Heymowski, som ikke nåede at se skriftet udgivet for sin død i 1995, og med tegninger af Jan Raneke. Skriftet er et genealogisk og heraldisk opslagsværk over de svenske dronninger fra 1521 og til i dag. Dronningerne bliver beskrevet med portrætter, våbenskjolde og deres fire aner og børn. Fødselsår, år for ægteskab og dødsår angives. De svenske konger bliver i overskriften præsenteret med regeringsår og i selve teksten med fødsels- og dødsår. De fem dynastiernes våben bliver tillige gengivet og blasoneret.

I løbet af denne tidsperiode havde Sverige to regerende dronninger. Dronning Kristina arvede i 1632 kronen efter sin far Kong Gustav II

Adolf, men abdicerede i 1654. Dronning Ulrika Eleonora besteg kronen i 1719 i hendes bror Kong Karl XII's sted. Kong Gustav VI Adolfs første hustru, Kronprinsesse Margareta, som døde før hendes mands tronbestigelse, medtages i skriftet af genealogiske årsager. Dette gælder også for Prinsesse Sibylla, Kong Carl XVI Gustafs mor, som i en ung alder mistede sin mand Prins Gustaf Adolf, der døde i en flyulykke.

I midten af skriftet ses en grafisk slægtsoversigt med de af Sveriges dronninger, som nedstammer fra Gustav Vasa.

Dronningernes anetavler viser, hvor tæt slægtsrelationerne mellem de regerende europæiske kongehuse har været i over 450 år.

Skriftet, der efter Heymowskis død blev færdiggjort af en redaktionskomité, bestående af Fredrik Löwenhielm, Antoinette Ramsay Henthelius, Carola Sjögren Hauke og Ulrica Thoresen, er delikat udført, overskuelig og med stærke og klare tinkturer i de smukt tegnede våbener. Skriftet tjener Adam Heymowski og Jan Raneke til ære.

Poul Holstein

Guld og sølv

Bruno Bernhard Heim: *Or and Argent*. Van Duren Gerrards Cross 1994, 135 s. ill. ISBN 0-905715-24-1. Eng. pund 35 (kan bestilles hos Colin Smythe Limited, P.O.Box 6, Gerrards Cross, UK-Bucks. SL9 8XA, fax: 0753 886469).

Den heraldiske farveregel, der siger, at man ikke må lade metal støde op til metal og ikke farve op til farve, hører til heraldikerens klassiske lærdom. Men hvordan er det i praksis? Ærkebiskop Heim, hvis pen og pensel i årtier har sat sit markante præg på den katolske kirkes

heraldik fra paver og nedefter, har et slægtsvåben, der i sølv viser et grønt trebjerg, hvorpå der står en guld løve med en blå hestesko foroven ledsaget af en seksoddede guld stjerne. Guld og sølv grænser således i det meste af våbenet op til hinanden. Dette eklatante brud på farvereglen har i årevis motivet Heim til at søge efter lignende eksempler og fået ham til at reflektere over reglens oprindelse og fundering. Sin interesse tilkendegav han allerede på den genealogiske og heraldiske kongres i München 1974 i foredraget "Kritische Betrachtungen über die heraldische Farben- und Metallregel". Nu har han givet en oversigt over fænomenet i teori og praksis i en letlæst og muntert illustreret bog, som det er en fornøjelse at stifte bekendtskab med.

Heim kaster et fordomsfrit blik på en lang række af heraldikkens teoretikere gennem tiderne, som er opmærksomme på, at farvereglen ikke altid overholdes. Han begynder med bl. a. Michel Pastoureau (*Traité d'héraldique*, 1979, *Figures et Couleurs*, *Images et Symboles*, 1986), Donald Lindsay Galbreath & Léon Jéquier (*Lehrbuch der Heraldik*, 1978) og Arthur Charles Fox-Davies (*A Complete Guide to Heraldry*, 1909), fortsætter med John Woodward (*A Treatise on Heraldry*, *British and Foreign*, 1892) og Charles Boutell (*Manuel of Heraldry*, 1863), citerer sværvægtede som Philip Jacob Spener (*Insignium Theoria*, 1690) François Claude Ménestrier (*Le véritable art du blason*, 1659, og flere andre værker) og John Guillim (*A Display of Heraldry*, 1611) m. fl., og når til bl. a. Nicolas Upton (*De Studio Militari*, publiceret 1486, men skrevet 1441) og herolden Sicilien (*Le Blason des Couleurs*, publiceret 1860, men skrevet 1435-58) for at ende ved "The Dean Tract" (d.v.s. traktat = afhandling, *De Heraudie*, udgivet af Ruth J. Dean i *An Early Treatise on Heraldry in*

Anglo-Norman, 1967, skrevet ca. 1382 eller måske tidligere), hvor man tidligst træffer en kritisk bemærkning om metal på metal. Heim konstaterer, at juristen Bartolus de Saxoferrato i 1350 i sin *Tractatus de Insigniis et Armis* gav praktiske anvisninger i den heraldiske tegnekunst uden at nævne, at metal ikke bør grænse op til metal.

Der er lang tradition hos teoretikerne for at anføre kongeriget Jerusalems korsvåben i guld og sølv som en berømt undtagelse fra den dogmatiske farveregel. En sejglivet bortforklaring kan Heim spore tilbage til 1400-tallets begyndelse: Godfred af Bouillon skulle efter erobringen af Det hellige Land i 1099 (før heraldikken var opfundet) efter råd fra sine medkombattanter have antaget våbenet, for at beskueren på grund af de forkerte farver kunne bringes til at undre sig og derved tænke på den vundne sejr!

Når der var tale om et brud på farvereglen, fandt franske heraldikere på at bruge udtrykket "armes à enquerre", d.v.s. våben, der kræver nærmere forklaring, eller "cousu", "syet sammen". Fuld af oplagt modsigelseslyst bemærker Heim, at man ikke med omskrivninger kan ignorere et brud på en regel.

Heims konklusion er, at farvereglen oftere har været hævdet end efterlevet. Både før og efter 1300-tallet findes der et betragteligt antal våbener, hvor guld og sølv kolliderer. I Victor & Henri Rollands *Illustrations to the Armorial Général of Rietstap*, 1967, der fylder seks bind, har Heim fundet mere end 1500 tilfælde.

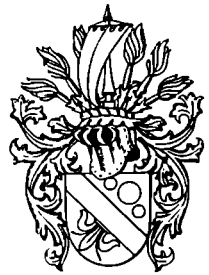
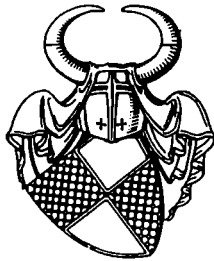
Ved hjælp af illustrationer giver Heim prøver på forekomsten af våbener med guld og sølv, der støder op mod hinanden. Der er eksempler fra Bayeux-tapetet, Matthew Paris og andre

samlinger af våbener som Glover's Roll, våbenrullen fra Zürich, Gelre, Ulrich von Richenthals kronike om koncilet i Konstanz og *Armorial equestre de la Toison d'or et de l'Europe* og mange flere. Endelig har Heim gennemgået en lang række trykte udgaver. Hos Siebmacher bryder 5 % af våbenerne med farvereglen, hvad angår guld og sølv. I en samling af irske våbener er det 7 %, mens 5 % har farve mod farve. I Rusland spores en bevidst tendens til at sammenstille guld og sølv som følge af en byzantinsk tradition for at tillægge metallerne en overnaturlig mening. I det hele taget må farvesymbolikken, som mange af de klassiske teoretikere lægger vægt på, have været et vigtigt motiv for at bruge både guld og sølv.

Skandinavien er godt repræsenteret i Heims materiale. Af de over 1700 våbener i Sven Tito Achen's *Danske adelsvåbener* har over 60 kombinationer af guld og sølv imod farvereglen. I den svenske adelskalender har Heim fundet over 20 eksempler og i Jan Ranckes *Svensk adelsheraldik* 85. Også i kommunalheraldikken findes der tilfælde. Heim nævner bl. a. Hallvard Trættembergs bevidste sammenstilling af guld og sølv i korsvåbenet for Nord-Trøndelag fylkeskommune fra 1957.

Heims tegninger af de mange våbener afspejler forskellene i de kilder, han øser af, men er samtidig udtryk for hans personlige stil. Hans enkle og djærve streg kan man ikke undgå at komme i godt humør af. En side med russiske våbener er tegnet af den unge Mikhail Medvedev i St. Petersburg. Det er tydeligt, at han har lært af den kirkelige heraldiks nu 85-årige "Altmeister".

Nils G. Bartholdy

Ældre numre af HERALDISK TIDSSKRIFT, HERALDISKE STUDIER, SHS-slips og SHS-blazer-badges (back-numbers of Heraldisk Tidsskrift, publications on heraldry, the SHS-armorial ties and blazer-badges, for sale):

Følgende numre kan stadig købes: 4, 7, 14, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49-50 (jubilæumsskriftet), 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72 - Pris pr.stk. kr. 70, nr. 49-50 dog kr. 300.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 5, nr. 41-48. Kr. 10.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 7, nr. 61-70. Kr. 20.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Våbenanetavlen. Kr. 40.

Heraldiske Studier nr. 2. J.C. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Kr. 50.

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgler til 808 skandinaviske skjoldholdere. København 1990. Kr. 60.

Heraldik i Norden = Heraldisk Tidsskrift nr. 49-50. Kr. 300.

SHS-slips I. Clubtie I (darkblue, w/ coat of arms in colour). Kr. 100.

SHS-slips II. Clubtie II (darkblue, strewn w/small coats of arms.) Kr. 150.

SHS-blazer-badges, finest goldbraid and colours. Kr. 100.

Alle priser er excl. porto (all prices in Danish kroner and excl. postage).

Bestillinger stiles til (please send your order to):

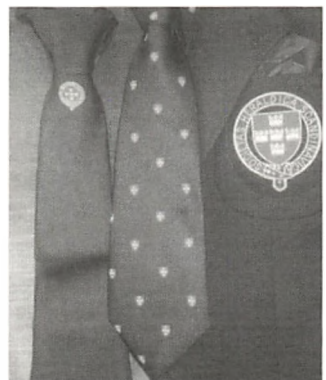
SEKRETARIATET, Maltevangen 15, DK-2820 Gentofte, Danmark

Show our colours!

SHS-slips I og II. samt blazer badges.

SHS club-ties I and II. as well as blazer badges.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af *SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA*, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 200. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Heraldisk Tidsskrift kan ikke købes i løssalg.

Redaktør

Poul greve Holstein, Livjærgade 29⁴, DK-2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg

Riddarhusgenealog Henrik Degerman, Irjala Gård, SF-034 00 Vichtis, Finland.

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Ph.D.-stipendiat, cand.phil. Peter Kurriid-Klitgaard, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet, Rosenborggade 15, DK-1130 København K, Danmark.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113A, 4tr, S-113 56 Stockholm, Sverige.

Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 74

Arkivar, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark.

Riddarhusgenealog Henrik Degerman, Irjala Gård, SF-034 00 Vichtis, Finland.

Fuldmægtig, cand. jur. et art. Bertil A. Frosell, Bülowvej 30 A, DK-1870 Frederiksberg C, Danmark.

Poul greve Holstein, Livjærgade 29⁴, DK-2100 København Ø, Danmark.

Fil.dr. Jan Raneke, Vallgatan 3, Box 46, S-234 21 Lomma, Sverige.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113 A, 4 tr., S-113 56 Stockholm, Sverige.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien *Heraldiske Studier*.

Heraldisk Selskabs styrelse

Arkivar, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark.

Avdelingschef, fil.kand. Tom C Bergroth, PB 675, SF-20101 Åbo, Finland.

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gaten, N-0161 Oslo, Norge.

Sekretær Carsten Frölich, Maltevangen 15, DK-2820 Gentofte, Danmark (sekretær).

Poul greve Holstein, Livjærgade 29⁴, DK-2100 København Ø, Danmark (redaktør).

Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark (kasserer).

Statsheraldiker, fil.dr. Clara Nevéus, Riksarkivet, Box 12541, S-102 29 Stockholm, Sverige.

Universitetslektor, mag.art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, DK-2700 Brønshøj, Danmark (formand).

Departementschef Birgir Thorlacius, Bólstaðarhlíð 16, IS-105 Reykjavík, Island.

Antikvar, cand.mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark (næstformand).

Cand.phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark.

ISSN 0440-6966